

**MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL PARC DE LA CIUTADELLA/
PARC ZOLÒGIC – TAQUILLES. DISTRICTE DE CIUTAT VELLA.
BARCELONA (BARCELONÈS).**

CODI: 108/16.

Dates de la intervenció (Núm. Exp. DGPC):

Del 28 de setembre-7 octubre de 2016 (2016/1-19374)

Del 7-11 novembre de 2016 (2016/2-19538)

Del 21 de novembre-2 de desembre de 2016 (2016/3-19602)

Arqueòleg Director:

JOAN GARRIGA TOLEDO

Gestió de la intervenció:

ATICS SL

Fitxa tècnica

Zona arqueològica: Baluard de Llevant i Ciutadella borbònica.

Terme municipal / comarca: Barcelona / Barcelonès.

UTM ETRS89: Banda Wellington X: 432390, Y: 4582134 / Banda Prim X: 432030, Y: 4581949

Tipus d'excavació: Intervenció arqueològica preventiva.

Motiu: Reforma de les taquilles Wellington i Prim del Parc Zoològic de Barcelona.

Promotor: B:SM.S.A.

Empresa adjudicatària arqueologia: ATICS, SL *Gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric.*

Data de la intervenció: 28 de setembre al 2 de desembre de 2016.

Direcció arqueològica: Joan Garriga.

Elaboració de la memòria: Joan Garriga.

Aixecament planimetria / digitalització de plànols: Àlex Moreno.

Fotografia: Joan Garriga.

1	INTRODUCCIÓ.	4
1.1	Context geogràfic.	9
1.2	Context geològic.	9
2	ANTECEDENTS HISTÒRICS I ARQUEOLÒGICS.	12
2.1	Antecedents històrics.	12
2.2	Antecedents arqueològics.	16
3	MÈTODE EMPRAT EN EL TREBALL DE CAMP.	25
4	DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS.	26
5	INTERPRETACIÓ I CONCLUSIONS.	28
6	BIBLIOGRAFIA.	29
7	RELACIÓ I DESCRIPCIÓ DE LES UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES.	30
8.	DOCUMENTACIÓ GRÀFICA.	31
	Fotografies.	31
	Planimetria.....	42

1 INTRODUCCIÓ.

La memòria arqueològica que presentem recull els resultats de la intervenció realitzada a les taquilles Wellington i Taquilles Prim del Parc Zoològic de Barcelona. La intervenció arqueològica es dugué a terme vinculada al *Projecte executiu d'instal·lacions pel muntatge d'un sistema de torns de control d'accés i aforament de les entrades/sortides de Wellington i Prim de Zoo de Barcelona*. Aquest projecte contemplava la realització dels mateixos treballs als dos àmbits. Primer es va procedir a sanejar el paviment extraient la solera actual i rebaixant el terreny uns 0,37m de profunditat. A continuació, es realitzaren les rases de serveis per a les instal·lacions entre la cabina de control i els torns nous. Aquestes rases tenien una amplada de 0,40m i una profunditat de 0,37m. La finalitat de la intervenció arqueològica preventiva és la d'assegurar que durant els treballs a realitzar es documentin restes arqueològiques relacionades amb l'exposició universal de 1888 o amb restes de la ciutadella borbònica construïda arran dels fets de la guerra de successió i el setge de Barcelona que va durar fins al 1714.

Per tant, podem dir que el lloc que ens ocupa té un alt interès històric i arqueològic ja que, a més del dit anteriorment:

1. Es troba dins una de les zones pertanyent a l'ager de la ciutat romana.
2. L'àmbit del projecte ubicat a les taquilles de Wellington és a l'exterior de la muralla medieval (S. XIV-XV) i moderna (S. XVI). En canvi, l'àmbit del projecte localitzat a les taquilles de Prim és a l'interior de la muralla medieval (S. XIV-XV) i moderna (S.XVI) de Barcelona.
3. **Muralla medieval (S.XIV)1:** L'any 1285, durant una confrontació amb França, el rei Pere II el Gran ordena fortificar urgentment Barcelona amb murs de tàpia i torres de fusta, com es constata a la Crònica de Bernat Desclot, i on pretenia tancar tota la ciutat excepte per la part de mar. Un cop el conflicte bèl·lic decaigué, les tasques de fortificar degudament Barcelona recaigueren en el Consell de Cent, esdevenint en la gran primera obra pública de la qual es feia càrrec. El nou llenç defensiu inclouria alguns portals ja construïts (Boqueria, Portaferrixa o Jonqueres), i n'afegiria de nous com el del Portal Nou l'any 1295. Únicament la documentació escrita de principis del segle XIV permet constatar aquest nou perímetre: Rambla, plaça Catalunya, plaça Urquinaona, passeig de Sant Joan, carrer Trafalgar, Arc de Triomf i Parc de la Ciutadella. Les campanyes de fortificació de la segona meitat del segle XIV. Degut a un conflicte bèl·lic amb Castella, l'any 1357 el Consell de Cent decidí refermar i millorar les muralles de finals del XIII, i amb aquest objectiu adquirí tres pedreres a la

muntaña de Montjuïc. Els treballs s'iniciaren als dos extrems del front marítim, Sant Daniel (Parc de la Ciutadella) i Sant Francesc, i a tocar del monestir de Santa Clara. Semblaria ser que els treballs de finals del segle XIII no van resoldre la defensa d'aquests punts, i fou necessària la seva fortificació urgent. Els treballs arqueològics realitzats al Portal de Sant Daniel van permetre documentar la muralla, el portal i el pont del mateix nom, el qual permetia l'accés a la ciutat pel costat oriental. Aquest portal estava flanquejat per dues torres poligonals, i mitjançant el pont de pedra de Sant Daniel es travessava el fossat defensiu que protegia aquest punt. La intervenció realitzada a l'avinguda dels Til·lers del Parc de la Ciutadella permeté documentar els segments de muralla compresos entre el Portal Nou i el Portal de Sant Daniel, a més de dues torres, una de poligonal i una segona quadrangular, separades uns 30m. El pany de muralla presentava una alçada conservada de 2 metres i un gruix de 3 m., i estava feta amb filades horitzontals de carreus regulars i amb un doble full de paredat, farcit amb pedres i morter. 4. Els dos àmbits d'aquest projecte, taquilles de Wellington i taquilles de Prim, estan situades a l'interior de la Ciutadella borbònica (S. XVIII). L'àmbit de les taquilles de Wellington, es localitza en l'espai intermedi entre els baluards de Don Fernando i de Don Felipe, en la part exterior del recinte emmurallat. La zona afectada pels treballs afecta a un dels revellins de la fortificació, concretament al revellí en el que es trobava el pont a través del qual s'accedia a la "Puerta del Socorro" de la fortificació. Aquesta "Puerta del Socorro" es tractaria de la "porta del darrera" de la ciutadella. Aquesta porta estava pensada per rebre reforços si hi havia problemes defensius, d'aquí el seu nom. L'àmbit de les taquilles de Prim es localitza al bell mig del baluard de la Reina de la Ciutadella borbònica.

5. La ciutadella borbònica (S.XVIII)2: La desfeta de l'11 de setembre de 1714 va representar un conjunt de reformes i de grans canvis en el conjunt del sistema defensiu de la ciutat de Barcelona, i a partir de 1715, l'enginyer militar espanyol d'origen flamenc Joris Prosper Van Verboom ideà un projecte on va replantejar totes les defenses militars barcelonines. Però l'element clau que configurava totes aquestes reformes i el nou sistema defensiu i repressiu de la ciutat fou la construcció d'un nou fort de considerables dimensions: la Ciutadella. Va proposà edificar una ciutadella pentagonal de grans dimensions, equiparable a las de Torí, Anvers o Parma. La fortalesa havia de protegir i augmentar les defenses en el sector més desprotegit de la marina i el punt més dèbil de la defensa de terra, aquells que Verboom havia aconsellat per dur a terme l'atac durant el setge, i per on les tropes franco-castellanes feren la seva entrada a la ciutat: el Portal Nou i el de Santa Clara. Alhora, a més de proporcionar

protecció dels atacs exteriors, també hauria de subjectar militarment la ciutat, dominant el seus barris més poblats, i envoltant-la mitjançant una cortina de foc amb els forts de la Ciutadella i Montjuic. D'aquesta manera per construir la ciutadella i establir al seu voltant la imprescindible esplanada, es va haver de modificar ostensiblement l'urbanisme de la ciutat, tot enderrocant una bona part de la trama urbana articulada d'antic al voltant de l'eix del Rec Comtal, i als sectors més allunyats del barri de la Ribera, tot incloent també el monestir de Santa Clara. L'any 1751, sota la direcció de l'enginyer militar castellà Martín Cermeño, es dugueren a terme les darreres intervencions a la Ciutadella. Les diferents intervencions arqueològiques han posat de manifest que la Ciutadella va ser enderrocada a l'alçada de la cota superior de la contraescarpa, fet que suposava uns 6 metres de potència de paraments conservats sota del subsòl del parc de la Ciutadella, en concret del fossat, de la contraescarpa i de l'escarpa. Diverses intervencions arqueològiques realitzades en els darrers anys han permès posar al descobert diferents elements que conformen la fortaleza borbònica, i que confirmen les evidències dels plànols del segle XVIII del projecte original de la Ciutadella. A continuació detallem un breu recull d'aquestes intervencions. Els treballs arqueològics al carrer Pujades i Passeig Picasso van posar al descobert, entre d'altres, dos fragments de la contraescarpa; un fragment de la cortina que unia els baluards "Del Rey" i "Del Príncipe"; un tram del passadís a prova de bomba que se situava sota el baluard anomenat "Del Rey"; i part de les dues cares i el flanc nord/nord-oest del revellí a través del qual s'accedia a la porta principal de la fortaleza mitjançant dos ponts llevadissos. Molt a prop, al passeig dels Til·lers del Parc de la Ciutadella, es va documentar restes del Baluard del "Rey" de la Ciutadella borbònica, així com un tram de 75 m de muralla, i les restes del camí cobert de la contraescarpa, que delimitava tot el conjunt defensiu. L'any 1989 esugué a terme una important obra d'infraestructura a bona part del parc de la Ciutadella que va posar al descobert importants restes de l'edifici borbònic, que reaprofitaven estructures de la muralla medieval, així com trams de muralla compresos entre els Baluards del Rei i de la Reina, on es localitzava la porta principal d'accés, i un segon tram situat entre els Baluards de la Reina i el Príncep. Entre d'altres, també es van localitzar diversos segments de la contraescarpa o talús del vall oposat a l'escarpa; i es van testimoniar dues parts del revellí que es trobava entre el baluard de la Reina i el del Príncep. Enfront del Parlament de Catalunya, unes obres van posar al descobert les restes de les antigues edificacions internes –una cantina i un forn de pa– de la ciutadella borbònica del segle XVIII, així com el seu enderroc l'any 1868. Finalment, diverses

intervencions realitzades en els darrers anys al passeig Circumval·lació han permès posar al descobert, entre d'altres, diferents elements d'aquesta fortalesa: el fossat i la seva contraescarpa; el camí cobert que envoltava l'edifici; un tram de quasi 30 m de longitud d'una de les cares del baluard "De la Reyna"; i les restes d'un passadís cobert que comunicava la Ciutadella amb la ciutat a través del Portal de Mar. 6. L'any 2014, durant les obres de remodelació de la instal·lació dels orangutans, i molt a prop de les taquilles de Wellington, es van localitzar fins a cinc estructures; dues d'elles corresponents a elements de la fisonomia més exterior de la ciutadella borbònica, com és part de la contraescarpa i un fragment de revellí i d'altres que es corresponien amb murs de diferents edificacions interiors de la fortificació. Cal destacar el tram de pont documentat. Es correspondria amb les restes del pont de pedra que conduïa, a través d'un tram de pont llevadís al revellí i des d'aquest, un altre pont duia a l'interior de la fortificació per la porta "del socorro", que era una de les dues portes d'accés a la Ciutadella. Cal destacar que els treballs van poder determinar les dimensions totals d'aquest pont; amb una amplada de 5,50m i una llargada total de 18,62m. 7. En aquests dos sectors hi va haver el Palau de la Indústria i el Comerç, que formava part del conjunt d'edificis de l'exposició Universal de Barcelona de l'any 1888, edifici de grans dimensions.

8. L'Exposició Universal de 1888 i el Parc de la Ciutadella (S.XIX): El 14 de març del 1871 l'Ajuntament va promulgar les bases del concurs públic per construir un jardí als terrenys que havia ocupat la fortalesa de la Ciutadella, sent el projecte de Josep Fontserè el guanyador. Degut a problemes de finançament, no va ser fins al juny de 1881 quan es va inaugurar la cascada monumental, encara inacabada, i a l'any 1884 el famós brollador presidit per l'escultura de La senyoreta del paraigua. Però el veritable nexa d'unió amb la ciutadania que va permetre popularitzar el nou parc es va produir gràcies a l'Exposició Universal de 1888. L'Exposició Universal es va concretar en els terrenys ocupats per l'incipient Parc de la Ciutadella mitjançant la construcció de diversos edificis i pavellons. D'aquell moment són, per exemple, l'Hivernacle, l'Umbracle, el Cafè Restaurant de l'Exposició (popularment conegut com a Castell dels tres dragons en el que a l'any 1924 s'hi traslladaren les col·leccions de l'actual Museu de Zoologia) o bé l'Arc de Triomf del passeig Lluís Companys.

9. El Parc de la Ciutadella està declarat *Jardí Artístic* pel Ministerio de Educación Nacional, decret de 21 de desembre de 1951 (BOE, 15/01/1952, pàg. 216)

10. Inclòs al Catàleg Arquitectònic del Patrimoni Històric-artístic de la Ciutat de Barcelona de l'any 1979: A, I, fitxa 199.

11. Inclòs al Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic i Catàleg del Districte 1 – Sector Oriental, núm. d'element: 42.
12. La Ciutadella borbònica està declarada Monument Històric en la categoria de BCIN, segons el decret del 20 d'abril de 1949.
13. A d'altres punts del parc de la Ciutadella s'han realitzat diferents intervencions arqueològiques que també han donat resultats positius relacionats amb aquests períodes, alhora que s'han documentat restes de l'ocupació del lloc prèvia a la construcció de la Ciutadella.

Així, donada la seva rellevància patrimonial de l'indret, es feia necessari el control arqueològic dels rebaixos i l'excavació i documentació de les estructures exhumades durant l'execució d'obra. Les tasques arqueològiques foren encarregades a l'empresa **ATICS SL Gestió i Difusió del Patrimoni Arqueològic i Històric**, sota la direcció de l'arqueòleg **Joan Garriga Toledo**. Les tasques de seguiment i excavació arqueològica s'efectuaren entre els dies 26 d'octubre i 23 de novembre de 2016.

CONTEXT GEOGRÀFIC I GEOLÒGIC.

1.1 Context geogràfic.

El terme municipal de Barcelona arriba a una extensió de 1.754.900 ha. i s'estén per la costa mediterrània en una plana de 5 Km. d'amplada limitada al NW per la Serra de Collserola (que culmina a 512 metres amb el Tibidabo), entre els sectors deltaics del Llobregat i el Besòs.

La seva funció de capital ha estat afavorida per la situació geogràfica d'aquesta plana, on conflueixen els dos grans eixos de comunicació que travessen en direcció nord-sud la Catalunya central (el Llobregat i l'eix dels rius Besòs - Congost -Ter) i que accedeixen a la ciutat a través del congost de Martorell el primer i del coll de Finestrelles, sota el turó de Montcada, el segon.

1.2 Context geològic.

La comarca del Barcelonès, comprèn el territori existent entre la Mediterrània i la Serralada Litoral, en el tram conegut com a Collserola i delimitat pels rius Llobregat i Besòs. Des del punt de vista morfològic s'aprecien dues grans unitats, la Serralada de Collserola i el Pla de Barcelona.

A la Serra de Collserola hi trobem una formació de *horst*¹ compostat per materials granítics i esquistosos, limitat al Nord pel Vallès (Sector central de la Depressió Prelitoral), a Llevant amb el Turó de Roquetes (Besòs), al Sud el Turó de Valldaura i a l'Oest pel Llobregat.

El Pla es troba obert a mar i limitat per la Serralada Litoral i a migjorn per la falla que segueix ran de mar des del Garraf i el turó de Montjuïc fins al Turó de Montgat, més enllà del Besòs. La falla, originada al moment de la fractura del Massís Catalano-balear, va dibuixar el que a grans trets, havia de ser la costa catalana.

En el miocè i el pliocè, damunt del sòcol paleozoic, sedimentaren dipòsits marins del qual són testimonis una sèrie de petits i suaus turons (dels Ollers, del Tàber, de les Falzies, de la Bota). La falla es fa visible al Pla, ja que si des de Collserola els dipòsits baixen d'una manera continuada, suau i regular, al punt de contacte entre Ciutat Vella i l'Eixample es produeix una ruptura amb la presència d'un salt d'uns 20 metres, clarament visible en la morfologia urbana (les baixades de Jonqueres, de la Via Laietana, els carrers d'Estruc, de les Moles o de Jovellanos). Aquest salt fou aprofitat per la defensa de la ciutat situant-hi les muralles o a nivell

¹ Bloc de l'escorça terrestre elevat entre fosses tectòniques i delimitat per falles.

econòmic, explotat amb la ubicació de diversos molins a la zona coneguda com de les moles (actual carrer de les Moles).

Damunt d'aquest substrat s'assenta el material quaternari del qual es diferencien dues unitats²: en primer lloc la plataforma superior, que s'inicia des del peu de la Serralada del Tibidabo i baixa fins al mar. Aquesta, que està molt afectada per l'acció dels torrents, és on s'assenta la ciutat, sobre tot el sector antic. El substrat presenta argiles i sorres grogues pliocèniques damunt de les quals trobem els derrubis quaternaris molt potents, graves anguloses dins d'una matriu d'argiles vermelles que provenen de la zona del Tibidabo per aportacions torrencials.

En segon lloc la plataforma baixa que va del graó o talús erosiu de 20 a 30 m. de desnivell fins a la línia de costa. Està constituït per la formació de les terrasses i deltes dels rius Llobregat i Besòs.

L'acció sedimentària de la plataforma presenta una sèrie de característiques que ha permès definir-la com un procés cíclic. Sembla que allà on l'efecte dels torrents no ha estat tan violent, es poden diferenciar tres nivells que es superposen quasi sempre en el mateix ordre i que es repeteix cíclicament unes tres vegades, és per aquest motiu que se'l coneix com "tricle". Aquests nivells son de baix a dalt³:

Argiles vermelles de procedència col·luvial i que seria la conseqüència d'un sòl format en condicions de clima semblant al de les regions tropicals humides, es a dir, una fase humida i una altra de seca.

Llims groguencs d'origen eòlic, *loess*, i que sembla que es formarien amb un clima sec i fred.

Per últim, trobem el torturà, amb crostes calcàries que s'haurien format en períodes de transició entre els dos climes anteriors, és a dir, més humit que durant el *loess* perquè hi hagués circulació de carbonat càlcic, però més càlid que el primer nivell, per tal que s'evaporés l'aigua.

En aquest nivells anirien incidint els diferents torrents i rieres, encaixant-se i produint formacions al·luvials i col·luvials de lims i argiles poc consolidades, la qual cosa explicaria l'aparició esporàdica de llengües de còdols i graves que trenca aquest cicle. De l'esglaó cap a mar, doncs, hi ha un mantell al·luvial format per les aportacions de les rieres, dels torrents,

² SOLÉ, L. 1963.

³ SOLÉ, L. 1963.

dels deltes dels rius veïnals i el corrent litoral. En aquest sector del pla es formaren maresmes i estanyols que ja no existeixen a l'actualitat per la reculada del mar i com a conseqüència d'una intensa urbanització. Malgrat això, molts d'ells han continuat vius en els topònims de la ciutat: Banyols a la marina de Provençals, la Llavinera al Portal Nou, la Llacuna i la Llanera al Llobregat o l'estany del Cagalell a la zona del Port.

2 ANTECEDENTS HISTÒRICS I ARQUEOLÒGICS.

2.1 Antecedents històrics.

La zona que ocupa actualment el Parc de la Ciutadella i el recinte del Parc Zoològic ha patit nombrosos canvis i usos al llarg de la història de la ciutat.

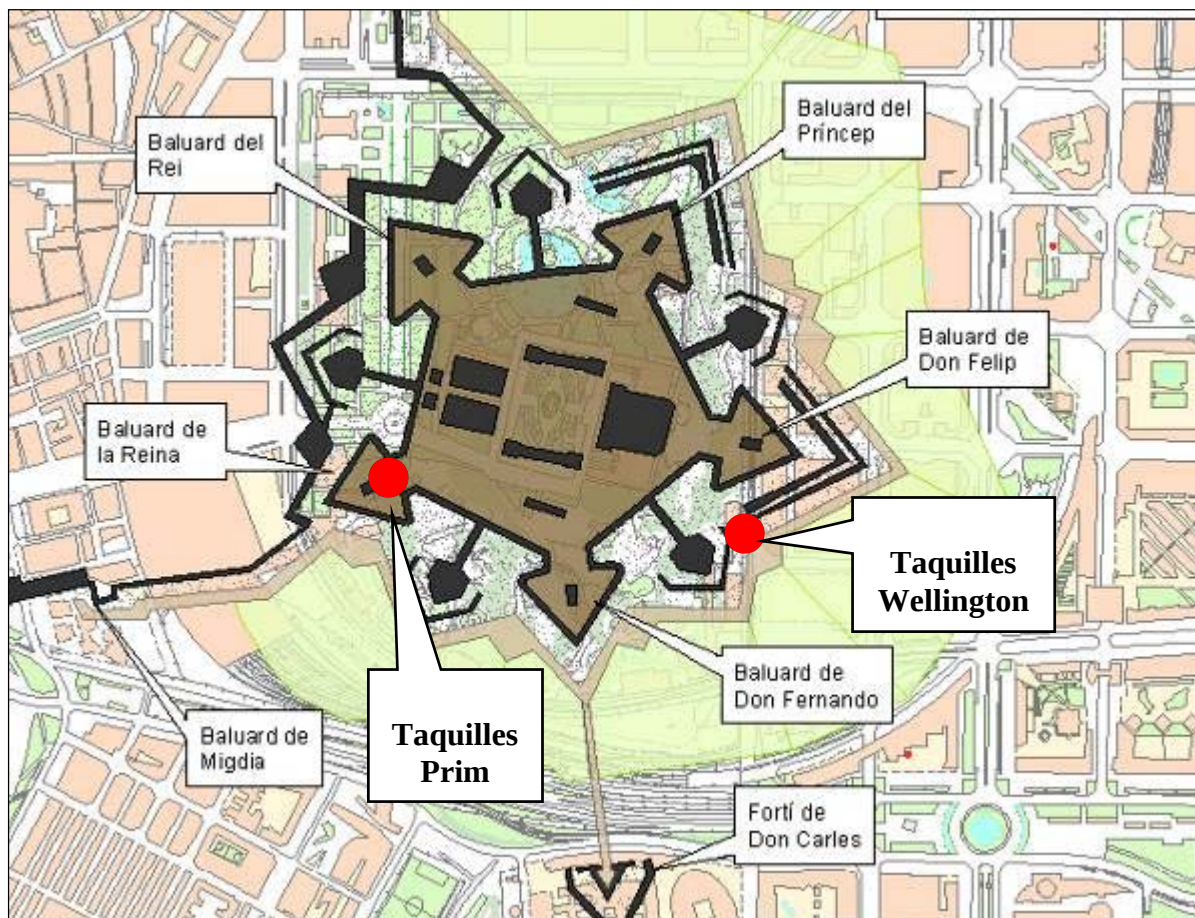
Les primeres notícies històriques d'ocupació d'aquesta part de la ciutat daten del segle XIII, amb la construcció del convent de Santa Clara l'any 1236 i la muralla medieval que tancava la ciutat per aquest costat, que s'havia anat construint de forma irregular des de finals d'aquest segle i es va finalitzar ja al segle XIV. El portal de Sant Daniel era el punt d'entrada a la ciutat en aquest indret. Aquest sistema defensiu va anar patint modificacions fins que el 1715 va ser enderrocat per a construir la ciutadella militar.

Al segle XVI es construeix el baluard de llevant, que es tracta d'una estructura defensiva dissenyada per aguantar el foc de l'artilleria de l'època. Presentava un disseny més pràctic que les antigues muralles, amb mesures defensives addicionals com a fossar i contramuralla. Les fonts històriques ens indiquen que va ser un dels punts per on van entrar part de les tropes borbòniques l'onze de setembre de 1714, per la coneguda bretxa de llevant, conjuntament amb la bretxa del molins de vent i la bretxa del Carnalatge. En ser un dels sectors més febles de la defensa de Barcelona, posteriorment es va decidir construir la ciutadella en aquest punt. Després de la seva victòria en la Guerra de Successió, Felip V encarrega la construcció d'una ciutadella militar a Barcelona per exercir un sever control i per reprimir possibles alçaments a la capital catalana. Es va dissenyar una ciutadella militar a l'estil de les fortificacions que s'estaven construint a l'Europa de començament del segle XVIII. El projecte, que va anar a càrrec de l'enginyer militar d'origen flamenc Joris Prósper Van Verboom, consistia en la construcció d'una ciutadella amb una planta en forma d'estrella de cinc puntes amb els corresponents baluards - de la Reina, del Rei, del Príncep, de l'infant Don Felipe i de l'infant Don Fernando - tots units per murs rectilinis protegits pels revellins, fossat i contramuralla. Aquesta fortificació esdevingué la més gran d'Europa fins al moment. A banda del recinte com a tal, també es van construir petits fortins, el de l'infant Don Carlos a la zona de l'actual Hospital del Mar i el Fort Pienc al nord de la Ciutadella. Per a construir aquesta fortificació i deixar una ampla zona de seguretat es va enderrocar bona part del barri de la Ribera. Es van enderrocar unes 1.200 cases, així com els convents de San Agustí i Santa Clara i els elements

defensius que des del segle XIII s'havien anat construint com el portal de Sant Daniel a banda de desviar el Rec Comtal.

Els elements defensius es van construir amb prou celeritat entre 1715 i 1719, fet que contrasta amb la lentitud constructiva dels edificis interiors.

A la dècada dels anys 40 del segle XIX hi va haver un primer intent d'enderrocar la ciutadella, però les circumstàncies polítiques ho van paralitzar.

Ciutadella de Barcelona, 1715-1868. En vermell ressaltat la ubicació de la intervenció 108/16, les Taquilles Prim al Baluard "de la Reina" i les Taquilles Wellington al revellí davant del baluard de "Don Felipe". Font: cartaarqueologica.bcn.cat.

El 1869 el govern estatal va cedir finalment els terrenys on era situada la ciutadella a l'Ajuntament de Barcelona amb la condició que no s'edifiqués sinó que es fessin uns jardins. El 1870 Josep Fontserè i Mestres es fa càrrec del projecte en guanyar el concurs internacional organitzat per l'Ajuntament de Barcelona per a la realització del projecte dels futurs jardins.

A partir de 1885 l'obra del parc projectat per Fontserè quedà subordinada a una altra empresa que s'obria pas en els medis polítics de l'Ajuntament de Barcelona: l'Exposició Universal. Aquest any, Eugenio Serrano de Casanova, un ex militar carlí instal·lat a Barcelona, proposà a l'ajuntament l'organització d'una Exposició Universal a imatge de les que ja s'havien celebrat en altres capitals europees. S'ofereix a organitzar l'esdeveniment sense subvencions, només a canvi de la cessió gratuïta d'un solar de 200.000 m² durant el període del certamen i dels drets d'explotació. L'Ajuntament va mostrar interès pel projecte i el 9 de juny va signar un conveni amb Serrano Casanova on li cedia els terrenys de l'antiga Ciutadella on s'estava construint el parc projectat per Fontserè. El 1887 el mateix Ajuntament es fa càrrec del projecte a causa del retard de les obres i la incapacitat financera de Serrano Casanova per tirar endavant el repte i l'indemnitza per les obres ja realitzades.

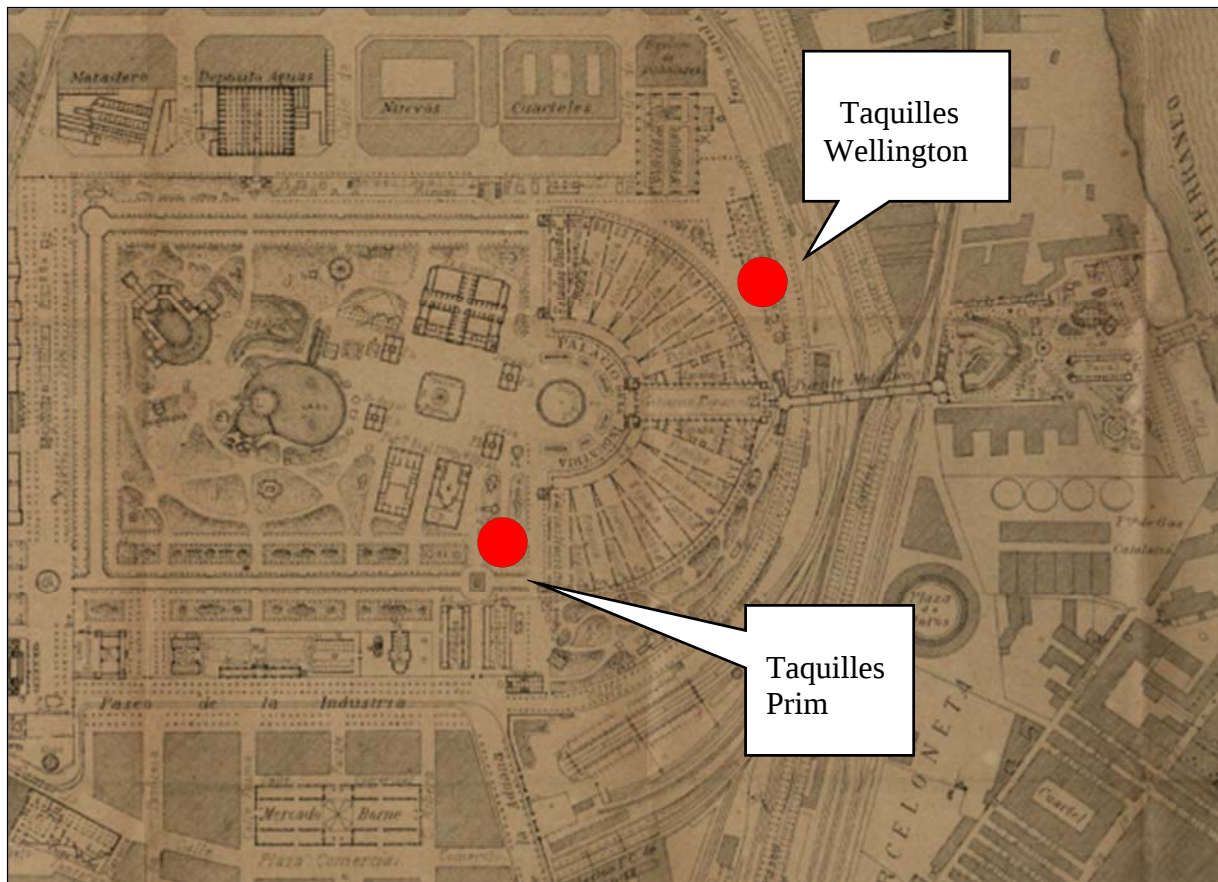
El Palau de la Indústria i el Comerç representava l'element central de l'exposició. Aquest estava situat a l'extrem sud-est del parc adaptant la seva planta semicircular a les vies del tren. Aquest edifici consistia en una gran nau central amb naus laterals adossades a banda i banda dibuixant una mitja circumferència. Les naus laterals eren fetes de fusta, mentre que la central es projecta d'obra amb estructura de ferro. Aquesta havia de ser un edifici permanent un cop s'hagués desembarassat de les laterals al finalitzar l'exposició.

Altres edificis significatius de l'Exposició Universal són l'Arc del Triomf, el Palau de les Ciències, el Palau de l'Agricultura i el Palau de Belles Arts, el Castell dels Tres Dragons, el Gran Hotel Internacional, el Monument a Colón i d'altres.

Moltes d'aquestes instal·lacions van ser enderrocades just acabar l'exposició o poc temps després. Així mateix es van aprofitar tres edificis de l'antiga ciutadella militar com la capella (actual Parròquia Castrense), el palau del governador (actualment l'IES Verdaguer) i l'arsenal, actual seu del Parlament de Catalunya.

Finalment, l'Exposició Universal va ser inaugurada el 20 de maig de 1888 per la reina regent Maria Cristina i es va allargar fins el 9 de desembre del mateix any.

Un cop conclòs l'esdeveniment, les naus laterals del Palau de la Indústria es van enderrocar així com altres edificis, com el Gran Hotel Internacional, i es va continuar amb el projecte del parc enjardinat. La nau central del Palau de la Indústria acabaria enderrocant-se als anys 20 del segle XX.

Parc de la Ciutadella i pavellons de l'Exposició Universal, 1888. En vermell ressalten les ubicacions de la intervenció 108/16, les Taquilles Wellington i les Taquilles Prim.

El 1892 el Sr. Lluís Martí Codolar va cedir a l'ajuntament el conjunt d'animals que posseïa a la seva finca d'Horta coneguda com la Granja Vella. De la col·lecció d'animals n'hi havia tant d'autòctons com d'exòtics. L'ajuntament acomodà els animals en un sector del Parc de la Ciutadella comprès en una franja a tocar del carrer Wellington entre el carrer Pujades i el passeig de Circumval·lació. D'aquesta manera el zoo es va inaugurar el 24 de setembre de 1892.

A partir de 1927, i un cop enderrocada la nau principal del que havia estat el Palau de la Indústria de l'Exposició Universal de 1888, el zoo s'amplia en aquesta direcció. Després de la Guerra Civil el zoo va anar creixent i canviant fins a adquirir la fesomia actual.

2.2 Antecedents arqueològics.

Dins el context que ens ocupa, el Parc Zoològic i els seus voltants, s'han dut a terme un seguit d'intervencions arqueològiques⁴ en els darrers anys que han permès conèixer millor l'evolució d'aquest sector de la ciutat al llarg del temps:

Intervenció **310/1989** (passeig Pujades, passeig Picasso, carrer Wellington, carrer Til·lers): l'actuació arqueològica es va centrar en un quilòmetre de recorregut de la xarxa del col·lectors de Bogatell Sud/Est en els seus trams: Vilanova – Pujades, Pujades – Circumval·lació. L'obra consistia en la realització d'una trinxera de secció cubeta al llarg del traçat, de la qual la fondària i amplada variava en funció de les necessitats del col·lector. Muralla del segle XIII – XIV. Pel que fa a les restes de la tercera muralla, es va poder documentar a la zona de l'avinguda dels Til·lers tres segments d'aquesta, els compresos entre el Portal Nou i el Portal de Sant Daniel, a més de dues de les onze torres que flanquejaven aquest pany de muralla rectilini. El trajecte de la muralla quedava interromput o immers pels murs de la fortalesa del segle XVIII. Les dues torres, una de planta poligonal i l'altra quadrangular, estaven separades uns 30 m. i quedaven adossades al llenç de muralla sense observar-se diferències constructives. Tant la muralla com les torres es conservaven en una alçada de més de 2 m. La muralla tenia un gruix de 3 m. i estava feta en base a un doble full de paredat, la cara interna similar a l'externa, de filades horitzontals de carreus regulars i el farciment de pedres i força morter. En el tram més al nord-oest, tant la cara externa com interna lluien un encintat de morter. Pel que fa a la fonamentació, no es va poder observar gran cosa, només en una de les torres, la banqueta de la qual era de blocs de pedra ofegats en morter.

Entre els segles XVI – XVII les muralles que envoltaven Barcelona es veuran reforçats per un nou element defensiu: els baluards. El Portal Nou, a mitjans del segle XVII, serà un dels punts escollits per ubicar-ne un d'ells, però serà destruït arran d'un atac bèl·lic a la ciutat el 1697. A la zona del passeig Lluís Companys amb avinguda Vilanova es va documentar dues de les cares i l'angle d'aquest baluard. L'alçada conservada era de 4,75 m. aproximadament. Presentava un parament de doble full de paredat. Al seu interior es va localitzar un mur de pedra, perpendicular a la cara interna del baluard que es perllongava en direcció SE-NO. També es va poder apreciar un paviment de llambordes.

⁴ La informació d'aquestes intervencions s'ha extret de: cartaarqueologica.bcn.cat.

Barri de la Ribera / Monestir de Santa Clara: En concret, les restes localitzades es van atribuir a l'illa del monestir de Santa Clara i a l'illa davant del monestir i davant del Portal de Sant Daniel que va fins el Portal Nou. Pel que fa a les restes dels habitatges es tractava de parets de tàpia arrebossades, parets de pedra d'aparells irregulars, cantonades, pilastres, esglaons...La majoria de les dependències trobades formarien part de la zona de cuina o rebost de les cases. Pel que fa a les dimensions d'aquestes es va poder calcular entre els 47,5 i 25 m². Juntament a les illes de cases, en el sector rebaixat a la vora del monestir es va documentar un carrer empedrat amb la xarxa de clavegueram. Aquest tram de carrer es va atribuir al carrer de Santa Clara, documentat des del s. XIV.

Rec Comtal: Pel que fa a l'antic Rec Comtal es va localitzar un tram a la cruïlla de l'avinguda Vilanova amb el Passeig Lluís Companys, en direcció nord-est/sud-est. Amb l'actuació es va poder documentar que el Rec en aquesta zona s'havia convertit en el passadís del metro de la Línia 1. Malgrat la transformació que havia sofert (desaparició del sostre i del seu nivell primitiu de sòl), es va poder deduir que els murs tenien un gruix de 1,5 m., separats per uns 4 m. l'un de l'altre i conservaven una alçada de 2,45 m. A nivell constructiu estava format per pedres de mida mitjana - gran lligades amb morter. La cara interna del mur era llisa amb blocs de pedra ben encaixats, mentre que la cara externa era molt grollera. Aquests aspectes va portar a determinar que possiblement en aquesta zona el rec no fos per sota del nivell del sòl. En un part exterior del Rec es va localitzar una estructura de forma rectangular que es va interpretar com un punt on es prenia aigua. També a la zona del carrer Rec es va localitzar una part de la xarxa de sanejament projectada per l'enginyer Pedro Garcia Faria a finals del segle XIX. Aquest correspondria a un dels tipus descrits per ell com "emisario", el traçat dels quals coincidia amb el de l'antic Rec Comtal.

Ciutadella: L'actuació arqueològica també va permetre posar al descobert diverses zones de la ciutadella militar del segle XVIII. Un dels aspectes que es va documentar es que per a la seva construcció no es va practicar una demolició total de les restes anteriors, si no al contrari. Així, es va constatar que una part de la muralla del segle XIV estava embogada dins de la contraescarpa o, en una altra zona, es mantenia un fragment de la muralla en connexió amb l'escarpa del baluard. Pel que fa referència a l'enderroc de les cases del barri de Ribera, només fou total quan coincidia amb el traçat del fossat, mentre que en els indrets on es van situar glacis, terres reforçant els contraforts de baluards, revellins, murs – cortina, les runes de les cases quedarien tan sols tapades. L'obertura de la trinxera del col·lector va permetre

documentar dos trams de cortina i tres trams del mur del baluard. Un dels trams era el comprès entre el Baluard del Rei i el Baluard de la Reina, on es trobava la porta principal d'accés, element que marcava el punt mig del costat del pentàgon. El segon tram era el situat entre el baluard de la Reina i el del Príncep. Pel que fa a les estructures internes dels baluards, que dibuixaven una estructura en forma de T segons els documents, al del Rei es va poder resseguir la part ample més propera a la punta del baluard; en el cas del de la Reina es van poder documentar els murs en direcció a l'interior de la plaça. Es va localitzar el forat d'escala d'una de les poternes situades en el revers de l'"orillo" del baluard. Les poternes eren com a portes o passos subterranis que comunicaven amb el fossat, i estaven coberts per una volta a prova de bomba. L'accés des de la porta fins el capdamunt del baluard es feia a través d'una escala que hom ha definit de botó rodo o de cargol amb ànima. Dins de les parets de l'escala es van poder recuperar diversos dibuixos fets a llapis en vermell i en negre. La temàtica d'aquests dibuixos era variada (arquitectònics, vegetals, figuratius, cal·ligràfics...), dels quals es van realitzar calcs. La unió d'un baluard amb l'altre es feia mitjançant un mur-cortina o cortina i en aquesta s'obria la porta principal, una porta amb frontó i pilastres, a la qual s'hi accedia a través d'un pont llevadís a l'entrada i un pont fix d'arcades amb pilastres en forma de prisma que comunicaria amb el revellí. Aquest mateix sistema d'arcades amb volta de maons es va documentar en el trajecte d'entrada al recinte des de l'exterior, si bé l'amplada era més gran i presentava una superfície de llambordes i la calçada anava flanquejada amb uns pilons. A l'altre costat del pont llevadís es va recuperar part de la planta baixa del cos de guàrdia (vestíbul, cos de guàrdia pels soldats i cos de guàrdia pels oficials i unes escales per pujar als terraplens). També es van localitzar diversos segments de la contraescarpa o talús del vall oposat a l'escarpa; i es van testimoniar dues parts del revellí que es trobava entre el baluard de la Reina i el del Príncep.

Intervenció **190/05** (Parc de la Ciutadella, passeig Picasso, carrer Pujades): La intervenció arqueològica comprenia la realització de diverses rases i cales per tal de portar a terme, per part de Parcs i Jardins de Barcelona, la instal·lació d'una nova xarxa de reg i la plantació d'arbres i arbustos i la realització de parterres de gespa amb tractament especial. Les tasques arqueològiques es van dividir en cinc sectors. Totes les actuacions van permetre identificar diverses restes arqueològiques que anirien des de l'època medieval fins el segle XX. Pel que fa a les restes d'època medieval, es va posar al descobert un tram de la muralla que tancava la

ciutat de Barcelona pel seu vessant nord-est. Concretament, es va localitzar la cantonada que la muralla formava entre la cortina que baixava des del Portal Nou i la que s'obria en direcció nord-est per tal de deixar dins del recinte, el Convent de Santa Clara. Aquesta cantonada presentava el que semblava una mena de torre que estaria relacionada amb el proper Portal de Sant Daniel, del qual es va localitzar l'arrencada d'una torre poligonal, que el flanquejava pel seu costat nord-est i que apareix a la planimetria de l'època, i un possible cos de guàrdia annex a la porta pel seu costat interior. També, es va poder identificar dos segments de la muralla medieval situats a l'actual Plaça d'Armes, davant del Parlament. Aquestes pertanyien a l'anomenada "Cortina de Ribera", situada entre el baluard de Santa Clara i el baluard de Llevant.

Pel que fa a les restes d'època moderna, concretament del segle XVIII, correspondrien a la ciutadella borbònica. Així doncs, es creu que s'identificaren diversos trams del mur que limitava el camí cobert que, com és normal en aquest tipus de fortificacions, corria paral·lel als fossats exteriors de la fortalesa. A la vegada, s'haurien documentat dos fragments de la contraescarpa o mur extern que limitava el fossat que circumdava la fortalesa; tres trams dels travessos que se situaven a intervals regulars dins del camí cobert; un fragment de la cortina que unia els baluards "Del Rey" i "Del Príncipe"; restes dels edificis annexos que originalment s'havien situat als costats de la Capella Castrense, una part del mur perimetral que la circumdava, així com un passadís/canalització amortitzada i restes del cementiri que se situava darrera d'aquest edifici (amb una inhumació in situ i moltes restes òssies inconnexes); un tram del passadís a prova de bomba que se situava sota el baluard anomenat "Del Rey"; paviment original de llambordes que circumdava l'antic Palau del Governador (actual Institut Verdaguer) i un conducte de doble canalització, ja amortitzat, que va funcionar amb el mateix edifici; fonamentacions dels quarters per a la tropa i oficialitat que es van situar a dos dels costats de la Plaça d'Armes de la fortalesa; part de les dues cares i el flanc nord/nord-oest del revellí a través del qual s'accedia a la porta principal de la fortalesa mitjançant dos ponts llevadissos; un paviment de llambordes de només 64 centímetres d'amplada limitat per dos murs i un tercer mur que s'adossava a un dels dos últims; un mur que podria correspondre al parament intern de la cortina que unia els baluards "Del Rey" i "De la Reyna" o bé al mur de contenció que servia, alhora, per suportar una de les rampes que donaven accés al baluard "Del Rey" i que es trobava adossat a la pròpia cortina; diverses estructures que, malgrat no aparèixer a les planimetries que es van consultar, seguien exactament la mateixa orientació que els

edificis actuals de la Plaça de les Armes i que, per tant, estarien plenament relacionats amb la fortalesa borbònica.

El tercer moment cronològic corresponia a la construcció del propi Parc de la Ciutadella i l'Exposició Universal de 1888. D'aquesta cronologia es va documentar una fonamentació quadrangular que estaria relacionada amb un monument de l'Exposició Universal de 1888; un petit fragment d'un possible paviment de morter de calç que, donada la seva cota i situació, hem considerat que pot estar relacionat amb aquestes construccions; un graó d'una escala de pedra idèntica a les que avui podem trobar al passeig dels Til·lers, situat al passeig de Joaquim Renart; dos murs realitzats amb pedres ben treballades lligades amb morter de calç que formaven cantonada davant de la gran Casacada Monumental, i que, a partir de fotografies de principis del segle XX, es va poder relacionar aquestes restes amb un restaurant que es va situar en aquest indret; una canalització amb parets i la coberta realitzades amb grans carreus ben treballats relacionats amb la construcció del parc o l'Exposició Universal de 1888; diverses estructures de poca entitat (clavegueres majoritàriament); diverses restes de canalitzacions.

Intervenció **113/07** (Passeig Circumval·lació): Aquesta intervenció va venir motivada pel projecte de construcció del complex esportiu Casc Antic al parc de la Ciutadella. Així, es va realitzar tan un rebaix general del solar en una primera fase, com diversos sondeigs en zones concretes per tal de valorar el nivell d'afectació de les restes per la infraestructura de l'obra. En aquesta intervenció també es va procedir a l'aixecament fotogramètric de diversos elements de la ciutadella com van ser la contraescarpa (la cara vista) i una part del baluard de "La Reyna" (la cara vista). Finalment es va procedir al desmuntatge total de les estructures contemporànies i al desmuntatge parcial d'algunes de les estructures de la fortificació. A partir de les restes documentades en l'actuació es va poder establir tres períodes clars d'ocupació. El primer es va situar entre la segona meitat del segle XVI i principis del segle XVIII. Aquesta fase estava caracteritzada en el seu inici pels primers estrats que s'assentaven directament sobre el nivell geològic de la zona, els quals es van relacionar amb el tancament de la muralla de mar al segle XVI, i l'explotació agrícola dels terrenys no emmurallats. Aquesta darrera activitat quedava evidenciada amb la documentació de dos sínies i les restes d'un mur que actuava com a límit entre una zona d'horts i un carrer, aquest darrer identificat amb les planimetries antigues com el "carrer que va a la muralla".

El segon període estava definit per la construcció de la fortalesa de la Ciutadella, a partir de 1716, aproximadament, fins al seu enderrocament, a partir de l'any 1868. La construcció de la Ciutadella, pel que fa al solar que ens ocupa, va suposar l'amortització de les hortes que havien existit fins aquell moment i va comportar canvis molt significatius en l'orografia del terreny, amb l'excavació del fossat i l'aportació de terra a la zona on havia de transcórrer el camí cobert de la fortalesa. D'aquesta manera es va poder documentar un fragment de quasi 30 m. de longitud i 3,87 m. de potència conservada d'una de les cares del baluard conegut com "De la Reyna". El mur presentava un atalussament característic en aquest tipus de fortificacions i un relleix, construït amb una filada de pedra de fil, que indicava el nivell de circulació original de l'interior de la fortificació. A l'extrem oposat del fossat, que arribava a assolir una amplada de més de 31 m, es va documentar el mur que el limitava pel costat oposat al del baluard, la contraescarpa, en una longitud d'uns 52 m. La potència conservada d'aquesta estructura, sense tenir en compte la seva fonamentació, era d'entre 3,1 i 4,8 m. dels 6 m. originals. A nivell constructiu, la contraescarpa era molt similar a l'escarpa o paret del baluard, amb l'atalussament característic, si bé en aquest cas el carreuat presentava unes mides una mica més petites. A l'extrem nord del tram de contraescarpa documentat es conservava part del coronament original de maons en adquirir l'estructura en aquell punt un pendent descendent. A la vegada, dins del període corresponent a la fortificació borbònica, es va poder documentar restes del camí cobert que envoltava l'edifici militar, concretament es van identificar les restes d'una trava defensiva i tres fragments del mur que limitava el camí cobert pel seu costat exterior. Finalment, pel que fa a aquesta fase, al voltant de la trava defensiva hi havia les restes de l'encaix destinat a posar una palissada en cas de setge.

El tercer període s'iniciava amb l'enderroc de la fortalesa borbònica, a partir de 1868, fins a l'actualitat i estava definit, bàsicament, per una sèrie d'edificacions que es varen situar en aquest sector en relació a l'Exposició Universal de 1888. Aquests edificis, alineats ja amb la trama urbana actual, varen patir diverses modificacions i ampliacions fins al seu enderrocament, a la dècada dels anys 90 del segle XX. La construcció de les fonamentacions d'aquest període van afectar tant els elements del camí cobert i la contraescarpa de la fortificació com els nivells estratigràfics anteriors a l'edifici militar.

Intervenció **030/09** (Parc de la Ciutadella): El seguiment arqueològic per a una nova construcció del Parc Zoològic va posar al descobert tres murs, que han estat identificats com a fonamentacions del Palau de la Indústria i el Comerç de l'Exposició Universal de l'any 1888.

Intervenció **024/10** (Parc de la Ciutadella): Arran de la intervenció arqueològica realitzada al Circuit d'Educació Viària de la Guàrdia Urbana del Parc de la Ciutadella i a l'interior del Parc Zoològic, es pogueren extreure una sèrie de dades d'interès arqueològic. Aquestes, feien referència a certs aspectes dels sistemes defensius com de tipus morfològic o de les tècniques constructives emprades tant del tram de muralla del segle XVI com de la ciutadella borbònica, així com també del posterior procés de destrucció d'aquests i la construcció de l'Exposició Universal de 1888.

Tram de muralla del segle XVI. Les evidències d'ocupació més antigues documentades a la intervenció es centren bàsicament en la construcció del tram de muralla del segle XVI, localitzada en un sondeig. Sembla que fou en aquest segle quan es va començar a construir la muralla de mar, el sector més desprotegit de la ciutat, tancant definitivament el traçat de la fortificació de la ciutat. D'altra banda, es construïren tres baluards que no responen a un model o estil basat en els tractats de l'època: el de Llevant, el de Ponent i el de Migjorn. El tram de muralla localitzada a la present intervenció, que es situa al nord-oest del baluard de Llevant i es dirigeix cap el Portal de Sant Daniel, mostrava un parament força acurat amb carreus de pedra de Montjuïc i un cos intern de pedra i morter de color beix de bona qualitat. Comptava amb una orientació en sentit nord-oest/sud-est, i apareixia a una fondària respecte al nivell de circulació actual d'1 m (a una cota de 3'65 m s.n.m.). D'aquest tram de muralla, cal destacar la presència d'una tronera o obertura practicada en el mur per deixar passar la boca d'un canó. La seva ubicació permetria la defensa del flanc nord-oest del baluard de Llevant.

Ciutadella borbònica. Un cop acabada la Guerra de Successió amb la victòria de Felip s'enderrocarà part de la muralla de Llevant i de marina per construir la Ciutadella militar que comportà l'arrasament del barri de la Ribera al voltant de l'actual Mercat del Born. En aquest sentit, en dos dels sondejors es van documentar les possibles restes constructives d'un magatzem de palla i ordi que, situat a l'interior de la Ciutadella, es localitzava just davant del baluard de Don Fernando. D'altra banda, en un altre sondeig, es va localitzar el mur o límit intern de la Ciutadella, concretament del tram situat entre els baluards de Don Fernando i el

de Don Felipe. Es tractava d'una obra realitzada amb blocs de pedres de diferents mesures i morfologies, alguns d'ells ben escairats, lligats amb morter sorrenc de color beix.

Exposició Universal de 1888. Finalment, a partir del 1870 s'inicia el procés d'enderroc de la Ciutadella amb motiu de la construcció del recinte de l'Exposició Universal de 1888. Aquesta, que ocupava una superfície de 380.000 metres quadrats, s'estenia des de l'Arc del Triomf, el Parc de la Ciutadella, el Parc Zoològic, i part de l'actual Estació de França fins al lloc on avui dia s'ubica l'Hospital del Mar. Tanmateix, un cop finalitzada, es van conservar tres edificis de la Ciutadella: el Palau del Governador, la capella i l'arsenal que, després de diverses reformes, es convertí en la seu del Parlament de Catalunya. En primer lloc, al circuit d'educació viària es documentà una estructura soterrada interpretada com un possible col·lector que, a partir de la seva situació i tècnica constructiva, s'ha relacionat amb les infraestructures de l'Exposició, encara que no es pot descartar el fet que pertanyi a una construcció o obra posterior. En d'altres sondejos es trobà un paviment de rajol que s'interpreta com la coberta de dit col·lector. En canvi, en un dels sondejos, es va documentar l'interior d'aquest servei, format per dos murs perimetrals obrats amb blocs de pedres lligats amb morter de calç blanca i amb un terra de rajol de morfologia quadrada.

Pel que fa a l'interior del zoo, es trobaren un grup d'estructures que presentaven una major dificultat alhora d'atribuir-les una datació ja que, d'una banda, els nivells o estrats que les amortitzaven no proporcionaren suficients materials per precisar la seva cronologia i, d'altra banda, aquestes no apareixen a les planimetries històriques. No obstant, a partir de la seva situació, tècnica constructiva i fondària a la que apareixien podrien correspondre a les instal·lacions o construccions de l'Exposició Universal de 1888.

Intervenció 071/10 (Parc de la Ciutadella): La intervenció va consistir en el control arqueològic dels rebaixos per a dur a terme una reforma al parc zoològic. Les estructures aparegudes es poden situar en dues fases cronològiques. La més antiga es relaciona amb la ciutadella borbònica. Concretament, es tracta d'un dels murs del baluard de Don Fernando. Per les seves característiques constructives es podria tractar d'una de les façanes del baluard, tot i que en la seva superposició sobre plànols antics de la Ciutadella l'estructura queda ubicada a l'interior del baluard. La segona fase està vinculada a un dels principals edificis de l'Exposició Universal de l'any 1888, el Palau de la Indústria i el Comerç. En la present intervenció s'han documentat diverses fonamentacions, contraforts i serveis associats a aquest edifici.

Intervenció 077/11 (Parc de la Ciutadella): La intervenció arqueològica realitzada al Parc de la Ciutadella, concretament a la instal·lació d'hipopòtams del Parc Zoològic, tenia com a objectiu l'obtenció de dades objectives sobre la presència i ubicació exacta de restes arqueològiques (especialment de les restes constructives de la Ciutadella Borbònica), per tal de valorar l'estat de conservació i la potència estratigràfica d'aquestes. Es van efectuar un total de 3 sondejos a l'interior del zoo mitjançant una màquina retroexcavadora. Les mesures d'aquesta màquina van determinar la fondària que es pogué assolir en cada sondeig, uns 2 m. En quant als resultats, no es localitzaren restes constructives de la Ciutadella borbònica. Aquestes restes, com a mínim en els sondejos que es realitzaren i si encara es conserven, es situarien per sota de les estructures i estratigrafia que s'interpreten com de l'Exposició Universal, és a dir, a més de 2 m de fondària respecte a l'actual nivell de circulació. Per tant, les estructures més antigues que s'enregistraren – alguns murs, un dipòsit i un pilar - corresponen al complex de l'Exposició Universal, probablement al Palau de la Indústria i el Comerç. Aquesta infraestructura, que ocupava una superfície de 380.000 metres quadrats, s'estenia des de l'Arc del Triomf, el Parc de la Ciutadella, el Parc Zoològic, i part de l'actual Estació de França fins al lloc on avui dia s'ubica l'Hospital del Mar. Tanmateix, un cop finalitzada, es van conservar tres edificis de la Ciutadella: el Palau del Governador, la capella i l'arsenal que, després de diverses reformes, es convertí en la seu del Parlament de Catalunya.

Intervenció 069/13 (Parc de la ciutadella. Parc Zoològic): La intervenció realitzada al parc zoològic, més concretament a l'espai que ocupen els cérvols del pare David i els axis, coincidia amb l'antic emplaçament del baluard de "Don Fernando" de la ciutadella borbònica. Per això es va dur a terme una intervenció arqueològica on es van realitzar tres rases informatives de 2,20 metres de profunditat. En cap de les tres rases, però, van aparèixer restes relacionades amb les estructures defensives de la ciutadella. Tanmateix, en una de les rases es va documentar dues estructures, un sifó i una fonamentació d'època contemporània, que probablement s'han de relacionar amb un dels pavellons d'Espanya del Palau de la Indústria de l'exposició Universal de Barcelona de 1888. L'estratigrafia de les tres rases es basava en una superposició de terres amb runa constructiva i materials ceràmics barrejats que embarquen una cronologia del segle XVII fins al segle XIX. En una de les tres rases es va arribar al terreny natural, a una cota de 4,70 metres sobre el nivell del mar.

3 MÈTODE EMPRAT EN EL TREBALL DE CAMP.

El mètode de registre emprat en la present intervenció arqueològica s'inspira en el proposat per E.C. Harris⁵ i per A. Carandini⁶. Es tracta del registre objectiu dels elements (murs, estructures de combustió, paviments, tombes...) i estrats (de terra amb o sense material arqueològic) que s'exhumen. Es realitza una numeració correlativa d'aquests sota el nom d'**Unitats Estratigràfiques (U.E.)** que individualitzen els uns dels altres. Cada Unitat Estratigràfica s'enregistra en una fitxa en la que s'indica: la seva ubicació, la situació en les plantes i seccions, la definició i la seva relació posició física respecte a la resta d'unitats estratigràfiques amb que es relaciona.

L'organització i registre sobre el terreny és de tres tipus:

- Registre estratigràfic, amb Unitats Estratigràfiques **U.E.**
- Registre gràfic, amb el qual queden registrades les estructures i/o estrats mitjançant fotografia, topografia i dibuix arqueològic.
- Registre de materials mobles, que implica el seu rentat, marcatge, tria tipològica i inventari.

⁵ HARRIS, E.C. 1979.

⁶ CARANDINI, A. 1996.

4 DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS.

Els treballs es basaren en el control arqueològic de les tasques i rebaixos previstos en el *Projecte executiu d'instal·lacions pel muntatge d'un sistema de torns de control d'accés i aforament de les entrades/sortides de Wellington i Prim del Zoo de Barcelona*. Els treballs, constaven de dues tasques, la primera de les quals consistia en l'extracció de la solera actual i rebaix dels terrenys uns 0,37m de profunditat i la segona, en la realització de les rases dels serveis per a la instal·lació dels tubs que van de la cabina de control als nous torns.

Tant el rebaix del terreny com les rases es realitzaren amb pic i martell elèctric, efectuant amb tot moment el seguiment i control dels rebaixos.

Taquilles Wellington

Troblem la zona de l'excavació dividida en dues zones per un mur de totxanes amb dues columnes (U.E 1005) i el seu fonament (U.E 1006) que talla les unitats estratigràfiques. L'excavació de les dues zones s'ha dut a terme de manera separada i *a posteriori* s'han igualat els mateixos estrats.

Zona1 (part dreta mirant cap al sud-oest [mirant al zoo]): Es procedeix a l'extracció de la solera actual i al rebaix del terreny d'uns 0,37m de profunditat, formant un quadrat de 3,92m d'ample i 3,90m de llarg. Durant aquesta tasca, s'identifiquen quatre unitats estratigràfiques. Primer de tot trobem les unitats estratigràfiques que corresponen a la solera estreta (U.E 1001 i 1002), formades per una capa de formigó armat de 6cm i una capa de quitrà de 7cm. A continuació, trobem una capa de terra (U.E: 1003) de 15cm amb pedres petites i mitjanes amb algunes restes de runa i plàstics. Per acabar, s'identifica una última capa de color vermellós (U.E 1004) amb restes de runa contemporània i plàstics. Primer la trobem amb una composició molt dura, a causa d'haver estat premsada, i a continuació apareix més solta.

Un cop rebaixat el terreny, es procedeix a la realització de les rases per a la instal·lació dels tubs, que es realitzen al centre del quadrat esmentat anteriorment, i la rasa principal té uns 40cm d'amplada i uns 10cm de profunditat. Aquestes rases es realitzen sobre la U.E 1004, retallant la part premsada i arribant a la part solta, sense exhaurir-la.

Zona 2 (part esquerra cap al sud-oest [mirant al zoo]): Es procedeix a l'extracció de la solera actual i al rebaix del terreny d'uns 0,37m de profunditat, formant un rectangle de 3.92 d'ample per 4,34 de llarg. Durant aquesta tasca s'han identificat varies unitats estratigràfiques. Primer de tot trobem les unitats estratigràfiques que corresponen a la solera estreta (U.E 1007 i 1008, corresponents a les 1001 i 1002 respectivament), formades per una capa de formigó armat de 3cm i una capa de quitrà de 4cm que tapen tota la superfície. A continuació, trobem una capa de terra (U.E 1009, mateixa U.E 1003 zona 1) de 25cm amb pedres petites i mitjanes amb restes de runa moderna i plàstics. A continuació s'identifica una capa de terra de color vermellós amb restes de runa contemporània i plàstics, amb una composició molt dura (U.E. 1010, mateixa U.E 1004 zona 1), la qual no s'ha exhaurit.

Tallant aquestes dues últimes unitats (1009 i 1010), i cobertes per les dues primeres (1007 i 1008), trobem la fonamentació de dues columnes i la fonamentació de l'antic torn de sortida. Els fonaments de les dues columnes, que no s'han destruït, es formen per dos blocs de formigó (U.E 1011 i 1012) d'1 metre d'amplada per 1,1 metres de llargada. Per altra banda, l'estructura del torn (U.E. 1013) era formada per 5 ancoratges petits amb una petita fonamentació de formigó d'una amplada de 70cm, una longitud de 60 centímetres i 23cm de profunditat, i una fonamentació central de formigó de 97cm d'amplada, 7cm de longitud i 25cm de profunditat visiblement. Els 5 ancoratges han estat destruïts totalment, mentre que l'ancoratge central ha estat destruït superficialment, ja que no se n'ha visualitzat el final.

Taquilles Prim

Es procedeix a l'extracció de la solera actual i el rebaix del terreny d'uns 0,37m de profunditat, formant un rectangle de 3,17 metres d'ample per 4,60 metres de llarg. Durant aquesta tasca s'han identificat tant sols tres unitats estratigràfiques. La primera unitat estratigràfica correspon a la solera estreta (U.E. 2001), formada per una capa de formigó d'uns 12cm de profunditat que tapava tota la superfície. A continuació, trobem una capa de formigó irregular (U.E. 2002) d'uns 5cm de profunditat que subjectava els tubs de corrent elèctric de les antigues taquilles. Al votant d'aquesta capa i per sota trobem l'última unitat documentada, una capa de terra solta amb graves i restes de runa contemporània, plàstics i vidre que no ha estat esgotada (U.E. 2003). A la cota on s'ha deixat aquesta unitat (6,02 metres, uns 37cm de profunditat) es podia veure un tub per on passen cables de corrent elèctric en funcionament.

5 INTERPRETACIÓ I CONCLUSIONS.

Si bé es feia obligat un control arqueològic del rebaix de terrenys i de realització de la rasa a les obres de renovació de les Taquilles Wellington i les Taquilles Prim del Zoo de Barcelona, donada la coincidència amb l'antic emplaçament de la contraescarpa del baluard de "*Don Felipe*" de la Ciutadella i de la restes de l'Exposició Universal de 1888, en aquest sentit els resultats foren negatius. Tal i com s'ha pogut veure arran d'aquesta última obra de renovació, el terreny que ocupen les taquilles ja havia estat remogut durant la construcció d'aquestes en anys anteriors, ja que en els nivells rebaixats no tant sols s'hi ha trobat restes de plàstics moderns, sinó que també s'hi ha trobat els antics tubs per on passaven els cables elèctrics de funcionament de les taquilles anteriors, com també, en el cas de les Taquilles Prim, un tub per on passaven els cables elèctrics de corrent general.

6 BIBLIOGRAFIA.

CARANDINI, A. 1996, Storie dalla terra. Manuale di scavo archeologico, Torino, Einaudi.

HARRIS, E.C. 1979, Principios de estratigrafía arqueológica. Ed. Crítica. Barcelona.

SOLÉ, L. 1963, Geografia de Catalunya, Ed. Aedos.

NETGRAFIA

cartaarqueologica.bcn.cat.

7 RELACIÓ I DESCRIPCIÓ DE LES UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES.

Nom Jaciment /Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1001	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Paviment	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Gris clar	Cota Superior: 5,51 (en metres)	Cota Inferior: 5,46 (en metres)	
Amplada: 3,92 (en metres)	Longitud: 3,90 (en metres)		
Relacions Físiques: És igual a: 1007 Cobreix a: 1002			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Paviment de ciment armat.			

Nom Jaciment /Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1002	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Anivellament	
Textura: Gravosa		Consistència: Compacta	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Negre	Cota Superior: 5,46 (en metres)	Cota Inferior: 5,39 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 1008 Cobreix a: 1003 És cobert per: 1001			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Anivellament de quitrà pel paviment 1001.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16			U.E.: 1003
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Anivellament	
Textura: Gravosa		Consistència: Solta	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 5,39 (en metres)	Cota Inferior: 5,24 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 1009 Cobreix a: 1004 És cobert per: 1002 És tallat per: 1014			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Estrat de color marró clar amb tons groguencs.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16			U.E.: 1004
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Geològic	
Textura: Sorrenca		Consistència: Compacta	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 5,24 (en metres)	Cota Inferior: 5,14 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 1010 És cobert per: 1003 És tallat per: 1014			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Estrat de color marró clar amb tons vermellosos.			

Nom Jaciment / Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON. CODI: 108 / 16		U.E.: 1005	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Mur	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Vermell	Cota Superior: 5,51 (en metres)	Cota Inferior: 5,17 (en metres)	
Amplada: 0,16 (en metres)	Longitud: 3,25 (en metres)		
Relacions Físiques: És solidària amb: 1006			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Mur que separa les taquilles Wellington en dues zones.			

Nom Jaciment / Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON. CODI: 108 / 16		U.E.: 1006	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Fonamentació	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 5,17 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Amplada: 0,25 (en metres)	Longitud: 3,92 (en metres)		
Relacions Físiques: És cobert per: 1009 Farceix a: 1014 És solidària amb: 1005			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Fonament mur i columnes que dibideixen les taquilles en dues zones.			

Nom Jaciment /Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1007	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Paviment	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Gris clar	Cota Superior: 5,51 (en metres)	Cota Inferior: 5,48 (en metres)	
Amplada: 4,34 (en metres)	Longitud: 3,92 (en metres)		
Relacions Físiques: És igual a: 1001 Cobreix a: 1008			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Paviment de ciment armat.			

Nom Jaciment /Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1008	
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Anivellament	
Textura: Gravosa		Consistència: Compacta	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Negre	Cota Superior: 5,48 (en metres)	Cota Inferior: 5,44 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 1002 Cobreix a: 1009 És cobert per: 1007			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Anivellament de quitrà pel paviment 1007.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16			U.E.: 1009
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Anivellament	
Textura: Gravosa		Consistència: Solta	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 5,41 (en metres)	Cota Inferior: 5,16 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 1003 Cobreix a: 1006-1010-1011-1012-1018 És cobert per: 1008 És tallat per: 1014-1016-1017-1015-1019			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Estrat de color marró clar amb tons groguencs.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16			U.E.: 1010
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Geològic	
Textura: Sorrenca		Consistència: Compacta	
Composició Geològica:			
Composició Orgànica:			
Composició Artificial:			
Color: Marró fosc	Cota Superior: 5,15 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Relacions Físiques: És igual a: 1004 És cobert per: 1009 És tallat per: 1014-1016-1017-1015-1019			
Fase Cronològica:		Datació:	
Interpretació: Estrat de color marró clar amb tons vermellorsos.			

Nom Jaciment / Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON. CODI: 108 / 16		U.E.: 1011	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Fonamentació	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 5,31 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Amplada: 1,00 (en metres)	Longitud: 1,10 (en metres)		
Relacions Físiques: És cobert per: 1009 Farceix a: 1016			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Columna sud-est zona2			

Nom Jaciment / Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON. CODI: 108 / 16		U.E.: 1012	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Fonamentació	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 5,31 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Amplada: 1,00 (en metres)	Longitud: 1,10 (en metres)		
Relacions Físiques: És cobert per: 1009 Farceix a: 1017			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Columna nord-es zona2			

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1013	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Fonamentació	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 5,41 (en metres)	Cota Inferior: 5,16 (en metres)	
Amplada: 0,97 (en metres)	Longitud: 0,74 (en metres)		
Relacions Físiques: Farceix a: 1015			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Fonament de la part central del torn de sortida de les taquilles Wellington.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1014	
Tipus d'U.E.: Estructura negativa/retall		Definició:	
Cota Superior: 0,00 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)		
Relacions Físiques: Talla a: 1003-1004-1009-1010 És farcit per: 1006			
Fase Cronològica:		Datació:	
Interpretació:			

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1015	
Tipus d'U.E.: Estructura negativa/retall		Definició: Rasa de fonamentació	
Cota Superior: (en metres)	Cota Inferior: (en metres)		
Relacions Físiques: Talla a: 1009-1010 És farcit per: 1013			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Retall pel fonament de la part central del torn de sortida de les taquilles Wellington.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1016
Tipus d'U.E.: Estructura negativa/retall	Definició: Rasa de fonamentació	
Cota Superior: (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Relacions Físiques: Talla a: 1009-1010 És farcit per: 1011		
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)	Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Fonament columna sud-est		

Nom Jaciment/Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108/16		U.E.: 1017
Tipus d'U.E.: Estructura negativa/retall	Definició: Rasa de fonamentació	
Cota Superior: (en metres)	Cota Inferior: (en metres)	
Relacions Físiques: Talla a: 1009-1010 És farcit per: 1012		
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)	Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Fonament columna nord-est		

Nom Jaciment / Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108 / 16		U.E.: 1018
Tipus d'U.E.: Estructura positiva	Definició: Fonamentació	
Composició Geològica:		
Composició Orgànica:		
Composició Artificial:		
Color: Gris	Cota Superior: 5,36 (en metres)	Cota Inferior: 5,13 (en metres)
Amplada: 0,70 (en metres)	Longitud: 0,60 (en metres)	
Relacions Físiques:		
És cobert per: 1009		
Farceix a: 1019		

Nom Jaciment / Codi: ZOO BARCELONA. TAQUILLES WELLINGTON.CODI: 108 / 16		U.E.: 1019
Tipus d'U.E.: Estructura negativa/retall	Definició: Rasa de fonamentació	
Cota Superior: 0,00 (en metres)	Cota Inferior: 0,00 (en metres)	
Relacions Físiques: Talla a: 1009-1010 És farcit per: 1018		
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)	Datació:	
Interpretació: Talls dels fonaments enclatges laterals del torn de sortida de les taquilles Wellington.		

Nom Jaciment/Codi: ZOO DE BARCELONA. TAQUILLES PRIM. CODI: 108/16		U.E.: 2001	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Paviment	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 6,39 (en metres)	Cota Inferior: 6,27 (en metres)	
Amplada: 4,60 (en metres)	Longitud: 3,17 (en metres)		
Relacions Físiques: Cobreix a: 2002			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Solera taquilles.			

Nom Jaciment/Codi: ZOO DE BARCELONA. TAQUILLES PRIM. CODI: 108/16		U.E.: 2002	
Tipus d'U.E.: Estructura positiva		Definició: Altres	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Gris	Cota Superior: 6,27 (en metres)	Cota Inferior: 6,23 (en metres)	
Amplada: 0,20 (en metres)	Longitud: 1,58 (en metres)		
Relacions Físiques: Cobreix a: 2003 És cobert per: 2001			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals selge XX	
Interpretació: Formigó que subjecte els tubs de plàstic per on passaven els cables electrics dels torns extrets			

Nom Jaciment/Codi: ZOO DE BARCELONA. TAQUILLES PRIM. CODI: 108/16			U.E.: 2003
Tipus d'U.E.: Estrat/nivell		Definició: Farciment	
Textura: Sorrenca		Consistència: Solta	
Composició Geològica: Composició Orgànica: Composició Artificial:			
Color: Marró clar	Cota Superior: 6,27 (en metres)	Cota Inferior: 6,02 (en metres)	
Relacions Físiques: És cobert per: 2002			
Fase Cronològica: Època contemporània (XIX-XXI)		Datació: Finals segle XX	
Interpretació: Estrat de color marró clar amb tons groguencs.			

8. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA.

FOTOGRAFIES.

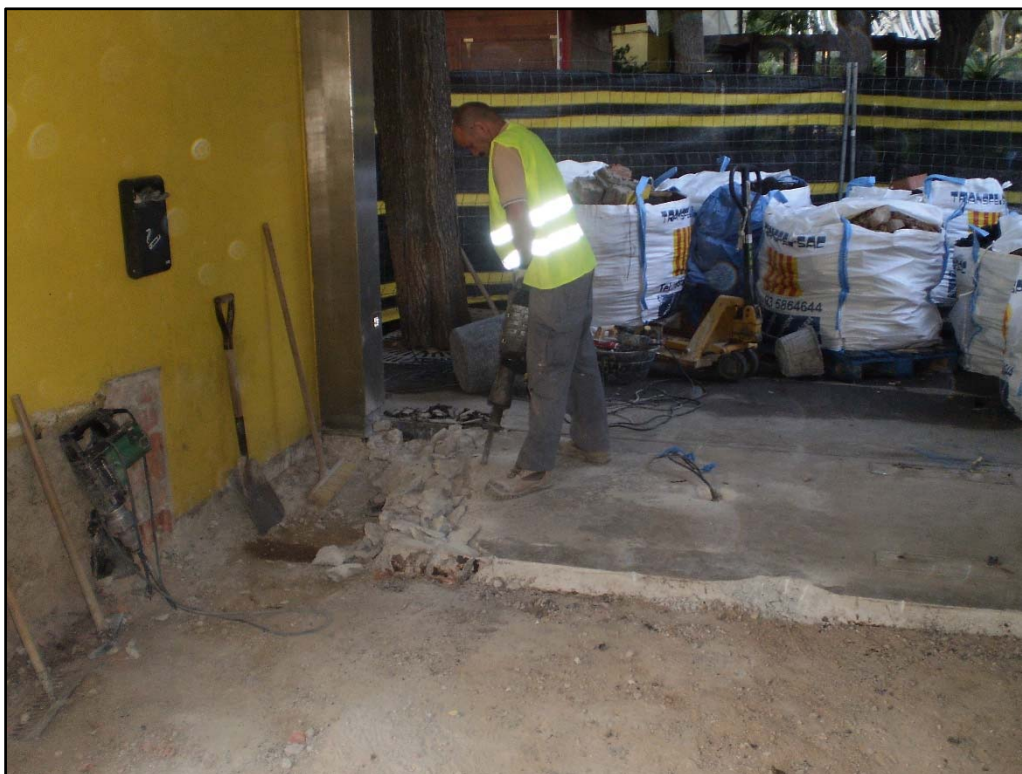
Taquilles Wellington

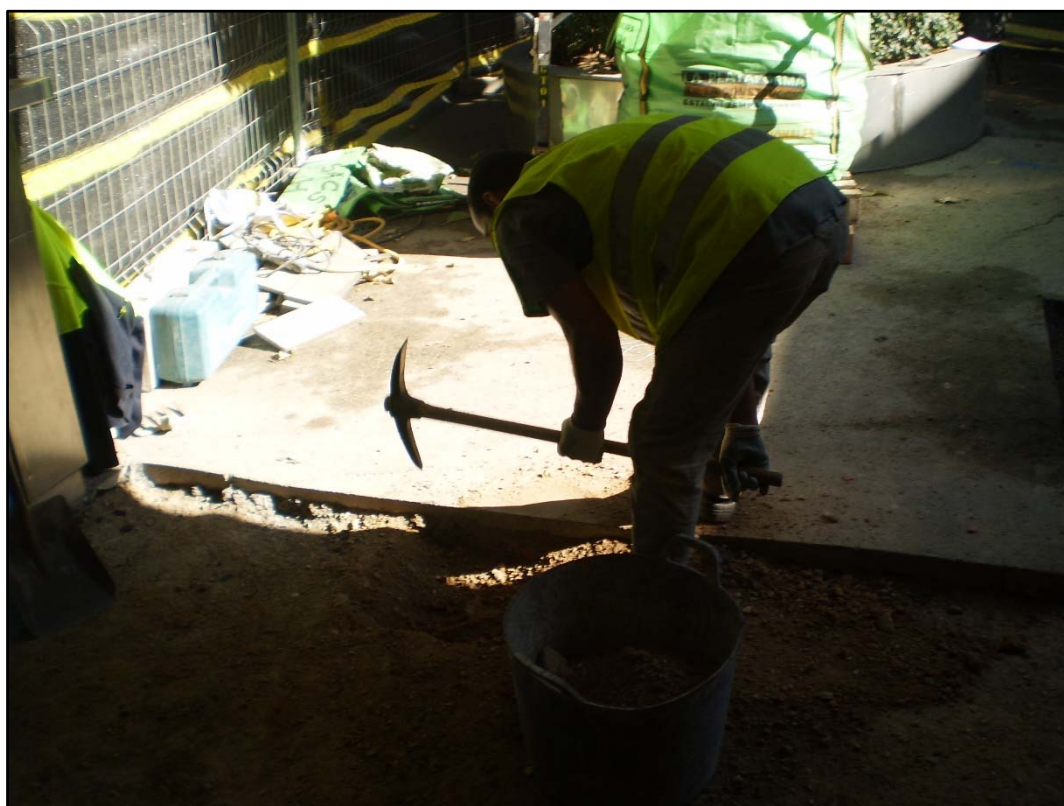
Taquilles Wellington i tancat que tapa les obres de renovació.

Espai zona1 on es produeixen els rebaixos. En aquest moments, l'extracció de la solera. A la part esquerra podem veure la paret i una de les columnes que divideix les dues zones.

Extracció de la solera amb martell elèctric de la zona1.

Principi de rebaix del terreny amb pic de la zona1.

Perfil sud del rebaix del terreny de la zona1.

Terreny rebaixat zona1.

Unitat estratigràfica 1004-A de la zona1.

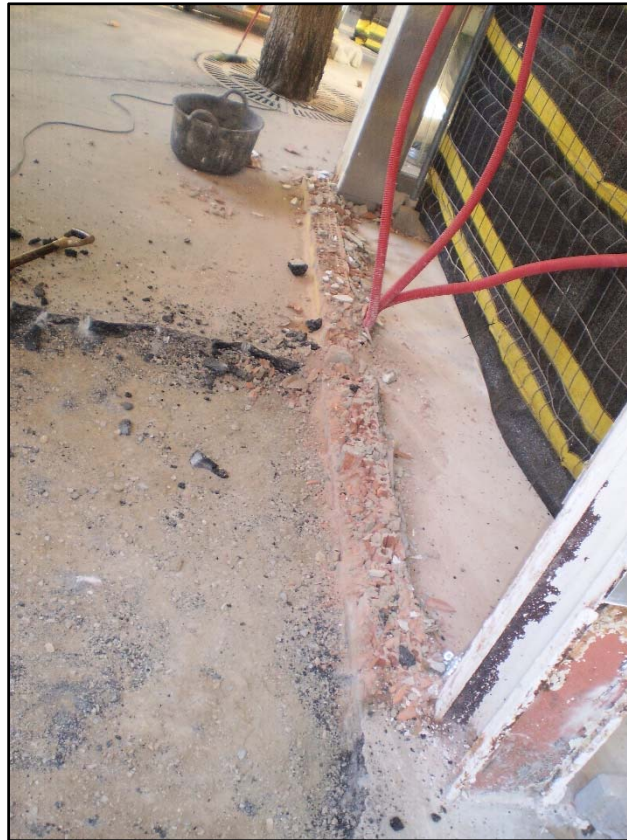
Rasa principal zona1.

Rasa secundària per a un tub concret zona1.

Extracció del torn de sortida zona 2.

Extracció de la solera zona2. A la Part esquerra les restes de la paret i les dues columnes que separen els dos espais.

Fonamentació central del torn de sortida de la zona2.

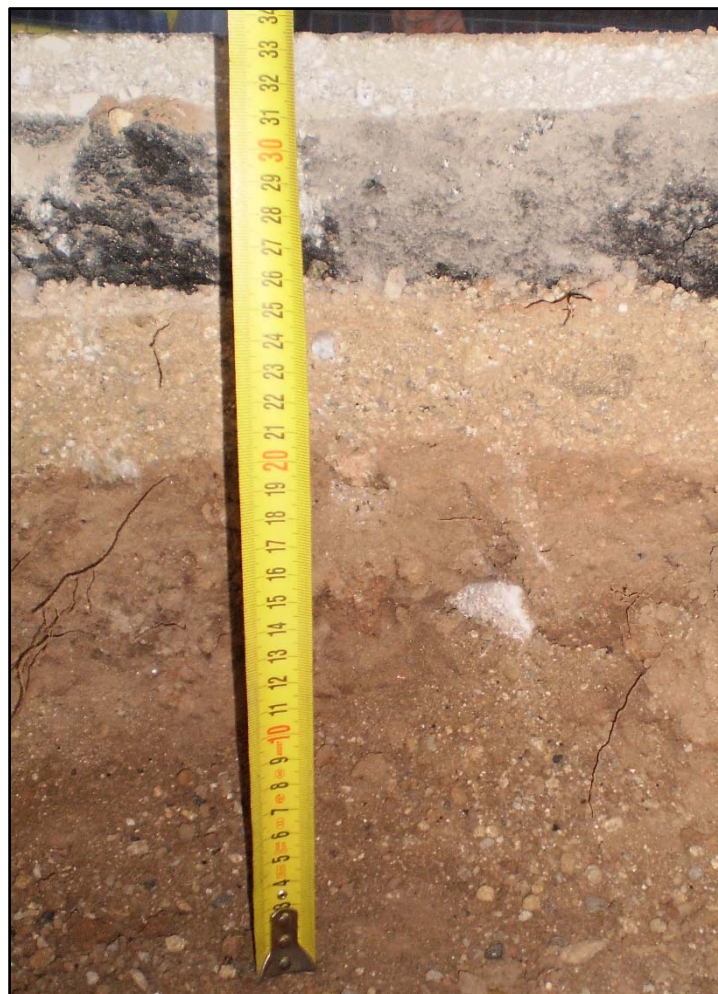
Encoratge lateral del torn zona2.

Destrucció de l'encoratge lateral del torn zona2.

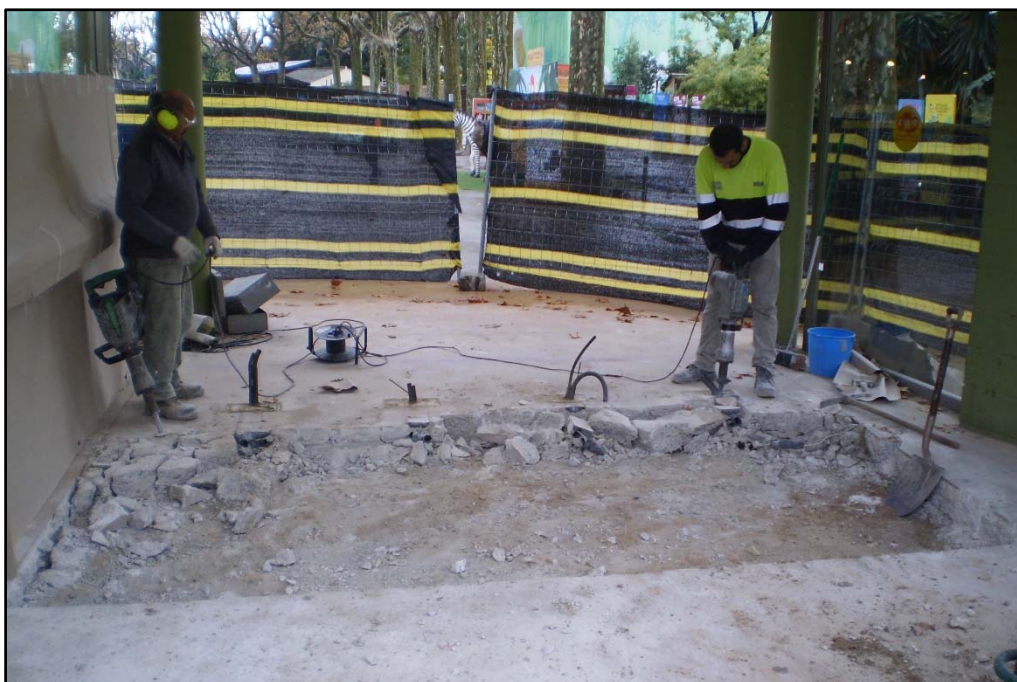

Fonamentació de la columna esquerra de la zona2.

Estratigrafia lateral sud de la zona 2.

Taquilles Prim

Zona on es produeixen els rebaixos.

Solera de les taquilles Prim.

Tubs de funcionament dels antics torns.

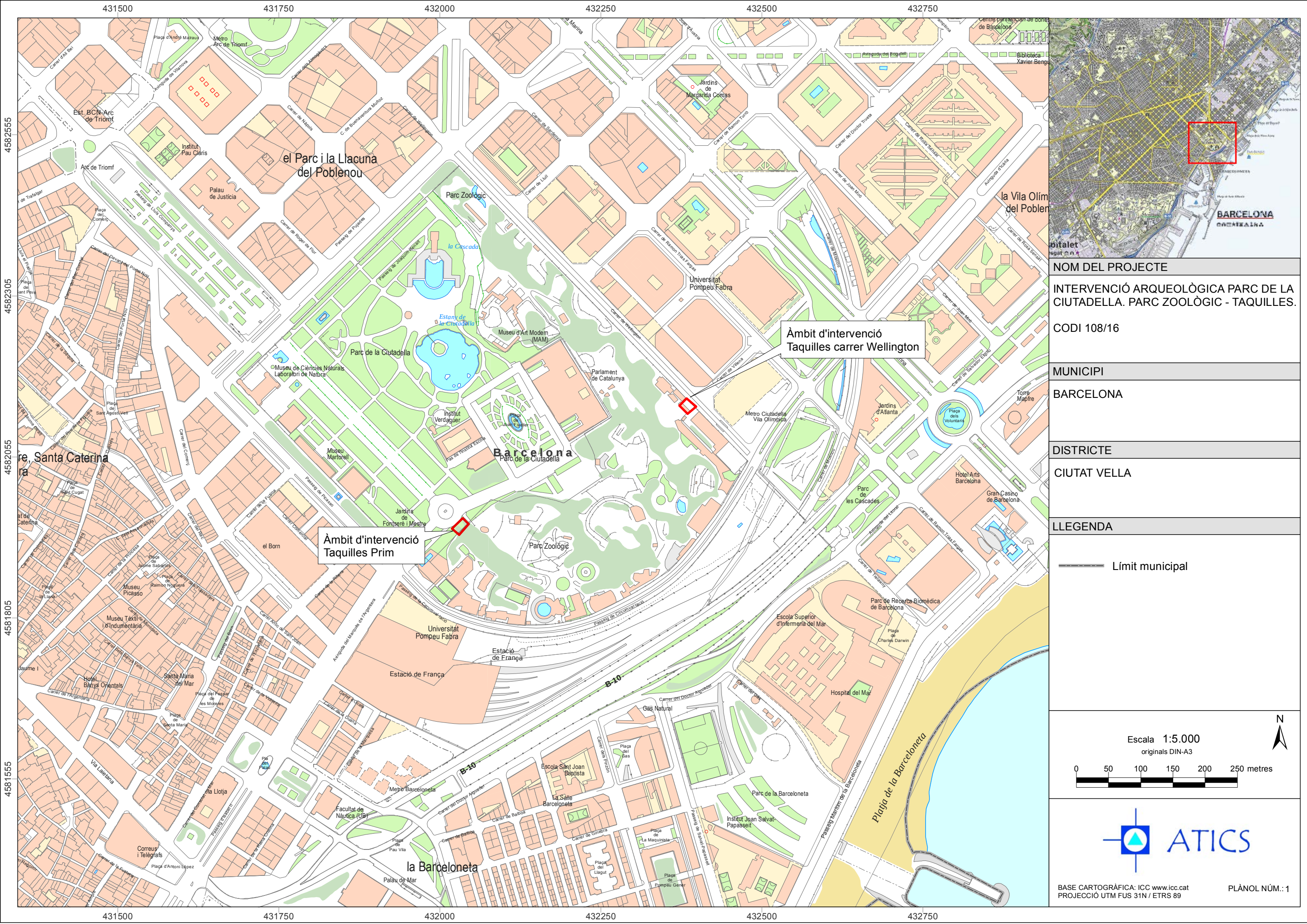

Tubs amb el formigó que els subjecte.

Tub de corrent general a la cota 6.02.

PLANIMETRIA

NOM DEL PROJECTE

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PARC DE LA CIUTADELLA. PARC ZOOLÒGIC - TAQUILLES.

CODI 108/16

MUNICIPI

BARCELONA

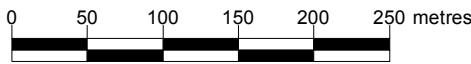
DISTRICTE

CIUTAT VELLA

LLEGGENDA

— Límit municipal

Escala 1:5.000
originals DIN-A3

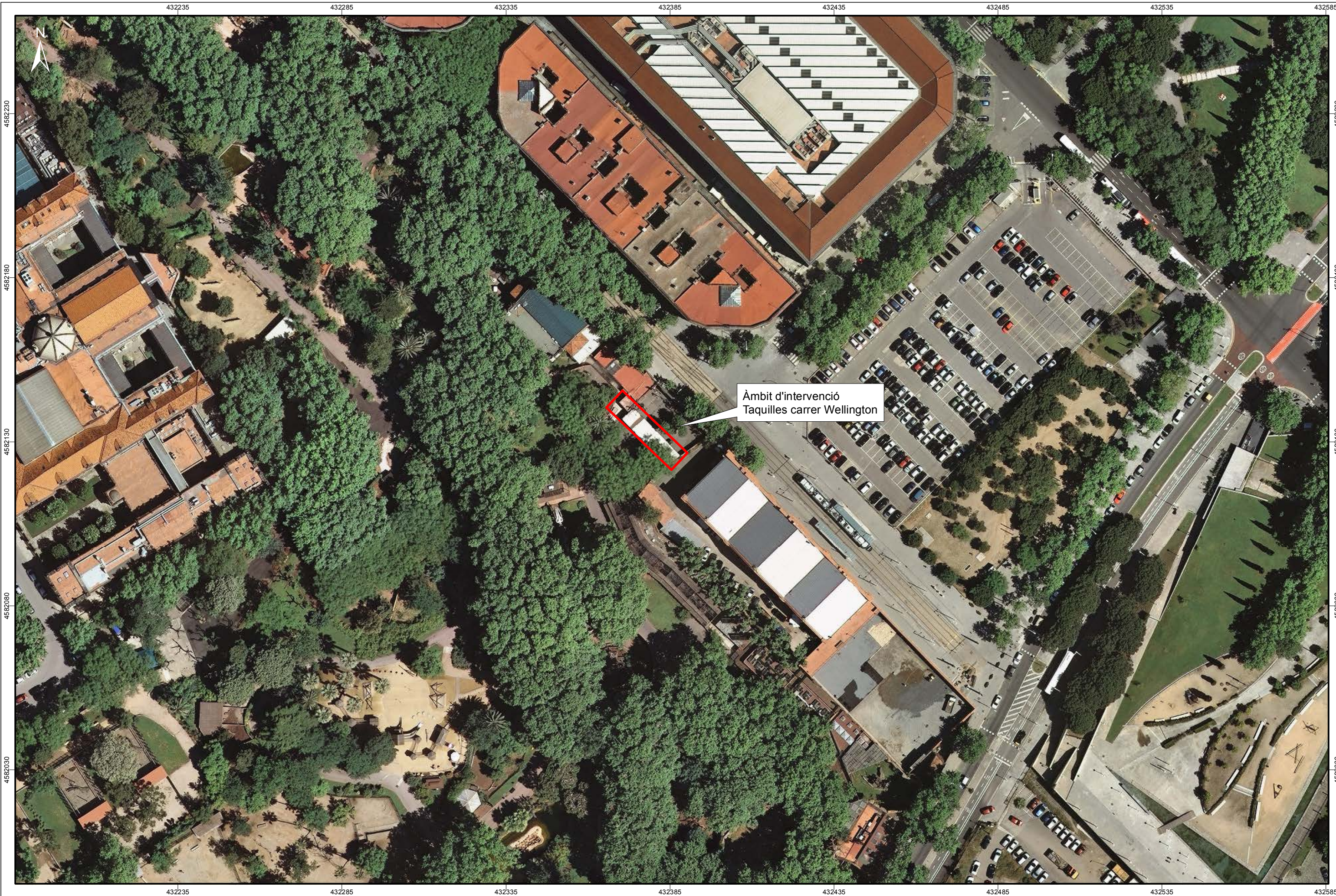

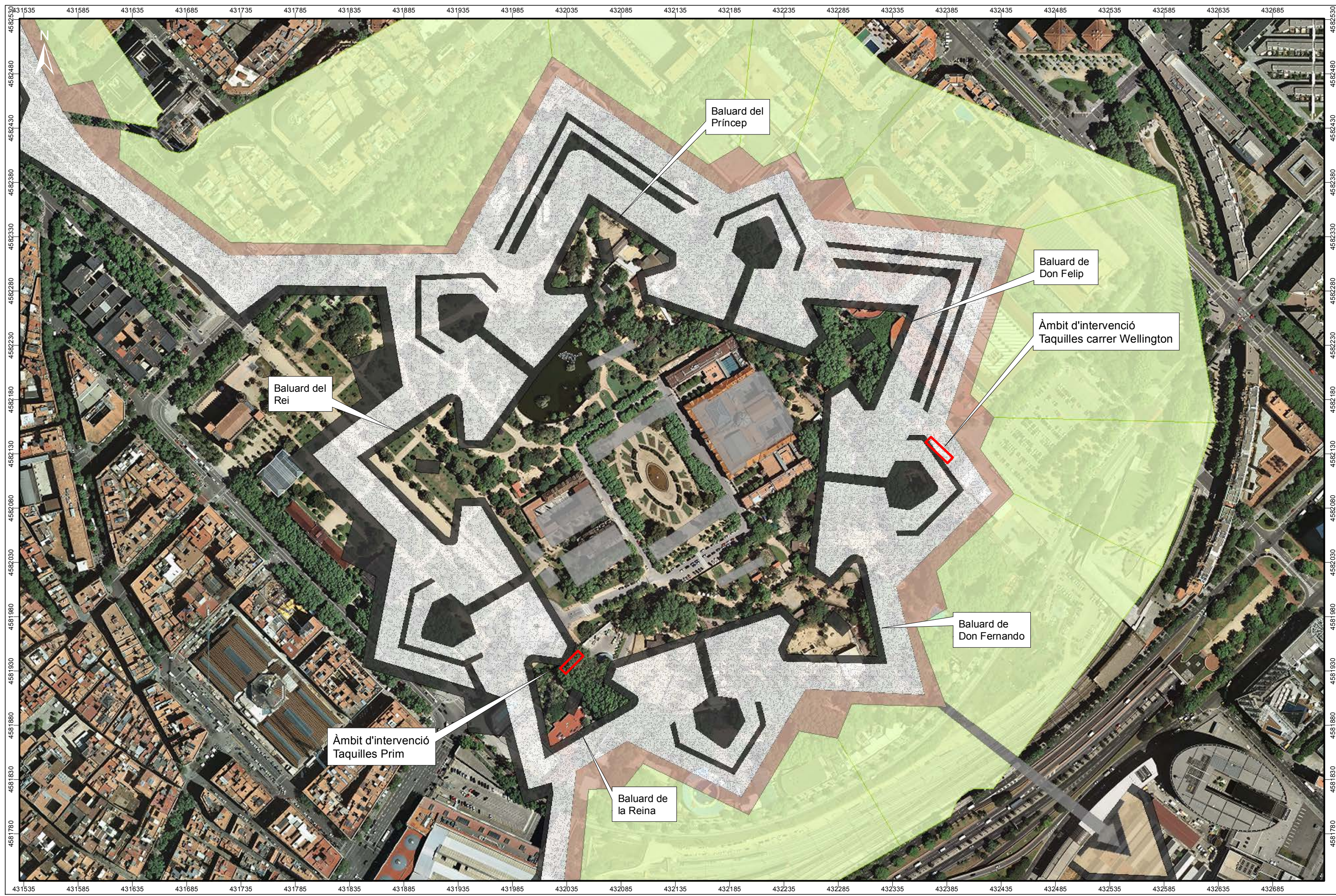
BASE CARTOGRÀFICA: ICC www.icc.cat
PROJECCIÓ UTM FUS 31N / ETRS 89

PLÀNOL NÚM.: 1

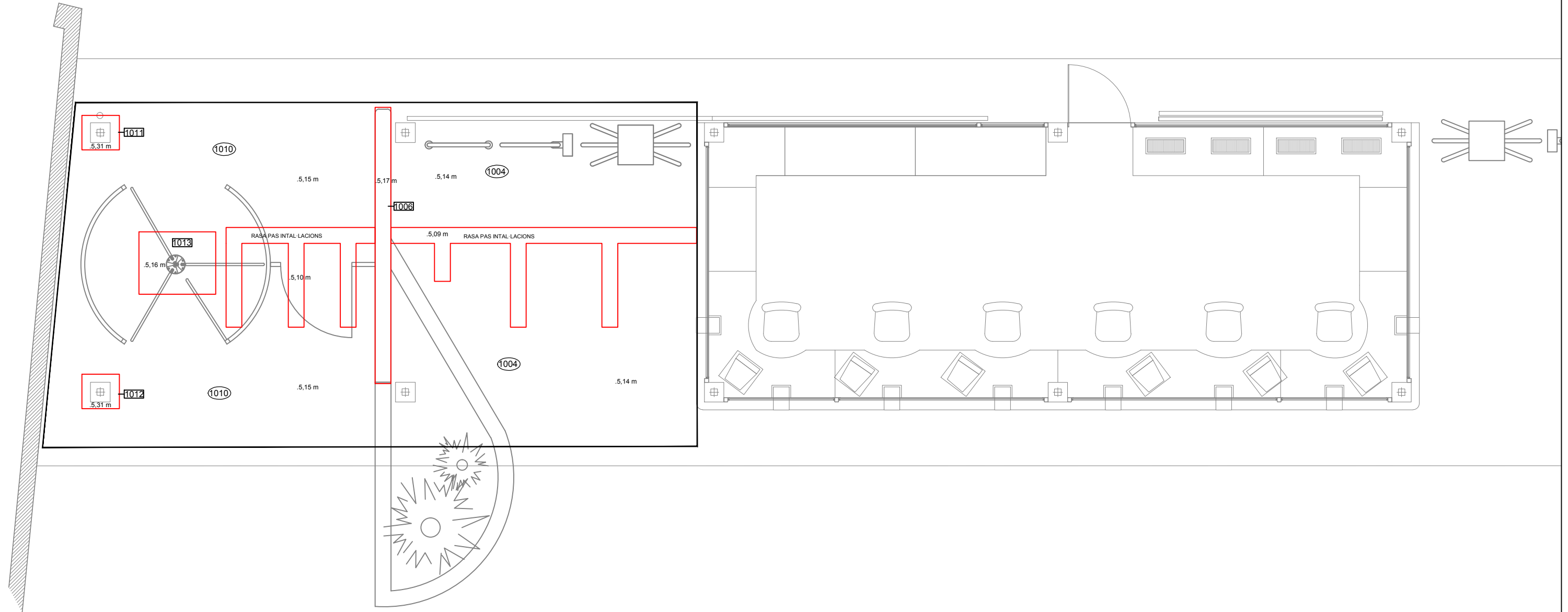

Àmbit d'intervenció
Taquilles Prim

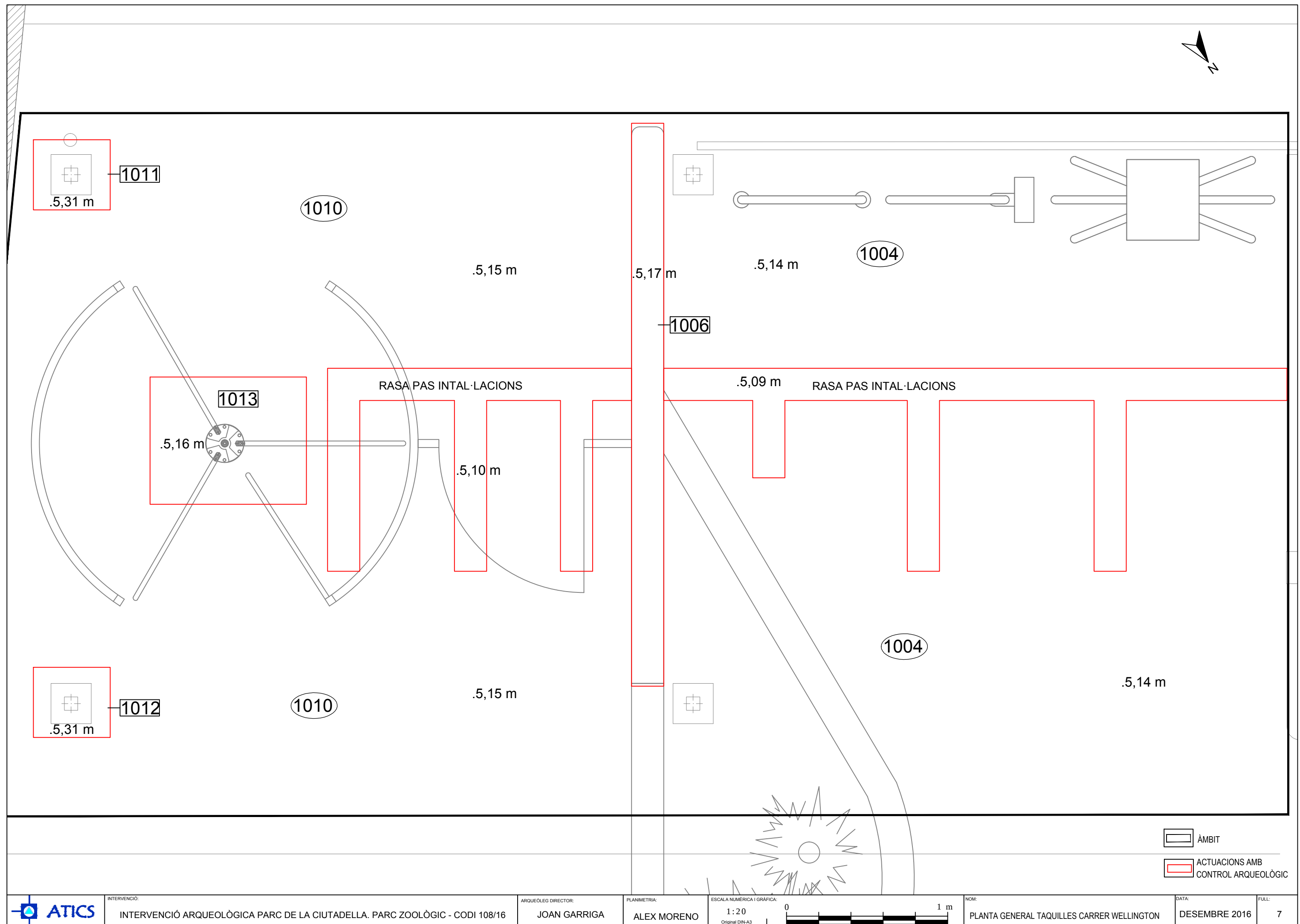

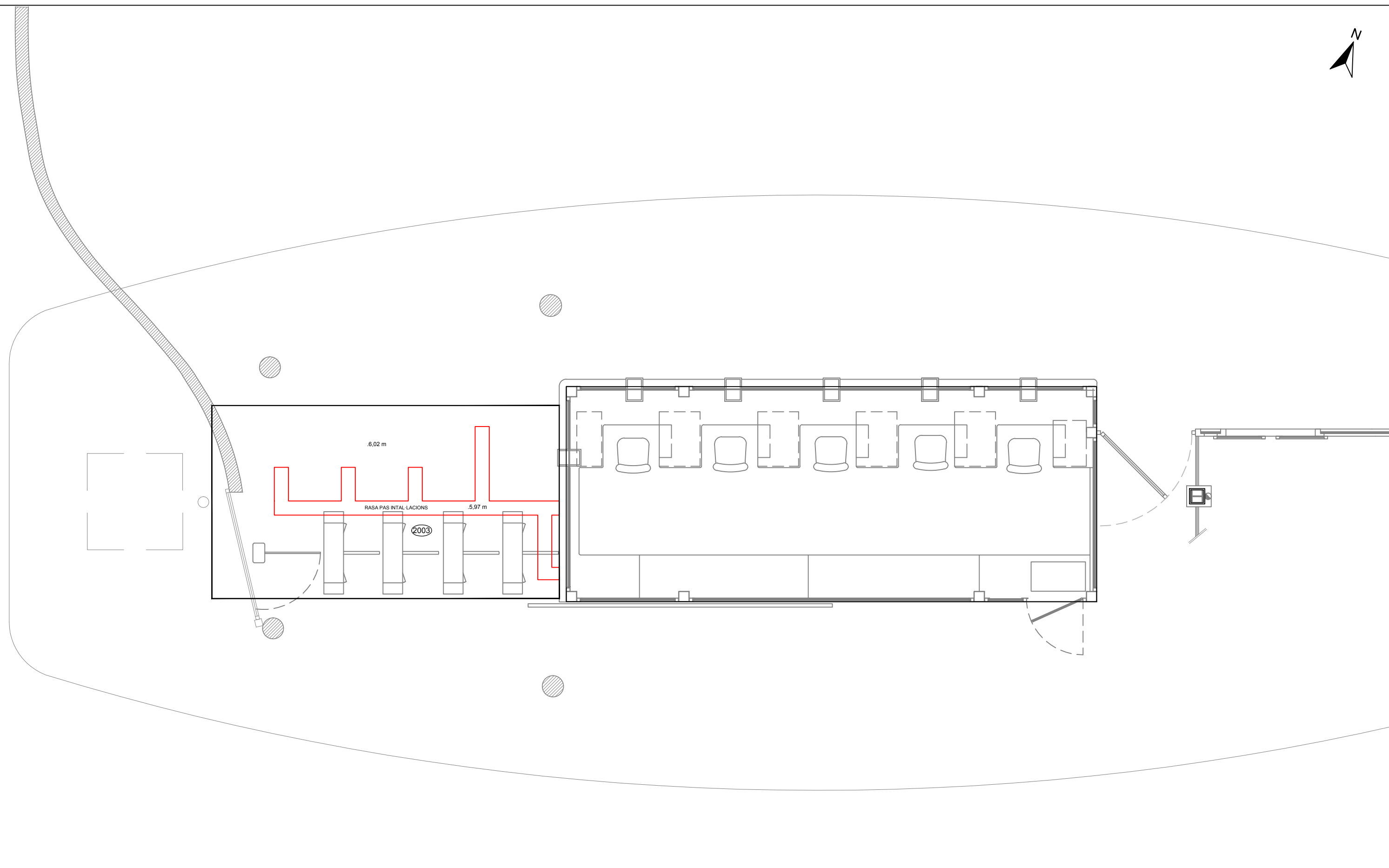

- ÀMBIT
- ACTUACIONS AMB CONTROL ARQUEOLÒGIC

- ÀMBIT
- ACTUACIONS AMB CONTROL ARQUEOLÒGIC

